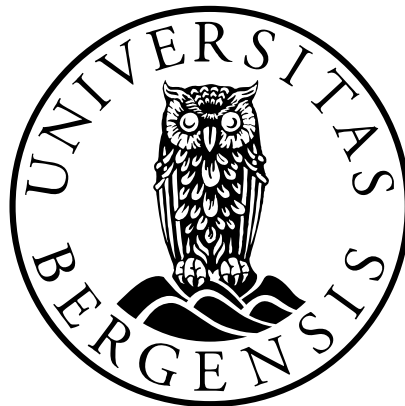

Manglende skyldevne som følge av psykisk sykdom

*Hva skal til for at en lovbryster er «utilregnelig» på grunn
av en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter strl. § 20
annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd?*

Kandidatnummer: 110

Antall ord: 14991

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

10.05.2023

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
1 Innledning.....	4
1.1 Tema og problemstilling	4
1.1.1 Avhandlingens tema: Manglende skyldevne grunnet psykisk sykdom	4
1.1.2 Avhandlingens problemstilling	5
1.1.3 Hvorfor er problemstillingen aktuell?	5
1.2 Avhandlingens metode	6
1.2.1 Metode og rettskildemessige utfordringer.....	6
1.2.2 Særlig om forholdet mellom juss og medisin.....	8
1.2.3 Kort om avhandlingens bruk av eksempler.....	9
1.3 Avgrensninger	9
1.4 Avhandlingens videre innhold	9
2 Hvorfor har vi regler om skyldevne? Nærmere om bakgrunnen for § 20 bokstav a.....	11
2.1 Innledning.....	11
2.2 Skyldevne er ett av fire straffbarhetsvilkår	11
2.3 Hvorfor fritar § 20 bestemte persongrupper fra straffansvar?.....	12
2.4 Hvorfor lovendring?	13
2.4.1 Det medisinske og det blandede prinsipp.....	13
2.4.2 Bakgrunnen for, og formålet med lovendringen	14
3 Hvilke tilstander omfattes av vilkåret “sterkt avvikende sinnstilstand”?.....	17
3.1 Innledning.....	17
3.2 Psykose som sammenligningsgrunnlag for vurderingen.....	18
3.3 Hvor stort må avviket være?	20
3.4 Hvor omfattende må realitetsbristen være?.....	22
3.5 Må sinnstilstanden ha en viss varighet?	23
3.6 Hvor dyptgående må realitetsbristen være?	25
3.7 Sammenfatning.....	27
4 Kan en lovbrøyer være i en «sterkt avvikende sinnstilstand» på handlingstidspunktet, men likevel være tilregnelig?	29
4.1 Innledning.....	29
4.2 Hvilke momenter er relevant i utilregnelighetsvurderingen?.....	30

4.2.1	Paragraf 20 tredje ledd: graden av svikt i «funksjonsevne» og «virkelighetsforståelse» skal tillegges vekt.....	30
4.2.2	Er tredje ledd uttømmende?	31
4.3	Hva kreves av svikt i «virkelighetsforståelse» for å oppfylle utilregnelighetsnormen?	33
4.4	Hva kreves av svikt i «funksjonsevne» for å oppfylle utilregnelighetsnormen?	35
4.4.1	Problemstillingen	35
4.4.2	Skal god “funksjonsevne” tillegges vekt?	36
4.4.3	Ordlyd og forarbeider: Både dagligdags, sosial og kognitiv funksjonsevne skal tilleggs vekt	37
4.4.4	Formålet: Kun kognitiv funksjonsevne som er relevant?.....	38
4.4.5	Strider det mot formålet med lovendringen å kun vektlegge kognitiv «funksjonsevne»?	40
4.4.6	Hva slags «funksjonsevne» er relevant, og hvor stor vekt må det legges på god «funksjonsevne»?	42
4.5	Sammenfatning.....	43
5	Et kritisk blikk på strl. § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd.....	45
5.1	Innledning.....	45
5.2	Er regelens utforming problematisk?	45
5.2.1	Er det problematisk at bestemmelsen er lite forutberegnelig?	45
5.2.2	Manglende retningslinjer – uheldig i et rettssikkerhetsperspektiv?	46
5.2.3	Bidrar bestemmelsens skjønsmessige utforming til et tydeligere skille mellom juss og medisin?	49
5.3	Avsluttende betraktninger: Finnes det en ideell regel?	50
	Kildeliste	52

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

1.1.1 Avhandlingens tema: Manglende skyldevne grunnet psykisk sykdom

Avhandlingens tema er manglende skyldevne som følge av psykisk sykdom.

Enhver rettsstat har regler som fritar bestemte persongrupper fra straff fordi de mangler skyldevne.¹ Hvilke persongrupper som fritas fra straff, og på hvilke vilkår, varierer.

Bakgrunnen for reglene er imidlertid den samme: Visse personer kan ikke bebreides for sine handlinger.²

Å ha skyldevne betyr, med andre ord, å inneha bestemte egenskaper som gjør at man kan klandres for handlingene sine.³ Dersom en lovbrøyer mangler slike egenskaper, har ikke lovbrøyeren *skyld* i egne handlinger.

I norsk rett er det lang tradisjon for å fritta personer med manglende skyldevne fra straff. Ideen om at bestemte lovbrøyerere ikke kan straffes gjenfinnes helt tilbake i norrøn lovgivning, og det har helt siden kriminalloven av 1842 eksistert et generelt prinsipp om fritak fra straffansvar for de uten skyldevne.⁴ Prinsippet har siden den tid vært gjenstand for debatt og endring flere ganger.⁵

Dagens regel om manglende skyldevne trådte i kraft 1.oktober 2020, og fremgår av lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven – strl.) § 20. Etter første ledd har de som er «under 15 år» på handlingstidspunktet, ikke skyldevne. Det samme gjelder personer som er «utilregnelig» på handlingstidspunktet, «på grunn av» en «sterkt avvikende sinnstilstand», «sterk bevissthetsforstyrrelse» eller «høygradig psykisk utviklingshemming», jf. § 20 annet ledd. Etter tredje ledd skal det legges vekt på «graden av svikt i virkelighetsforståelse og

¹ Linda Grønning, og Karl Henrik Melle «Strafferettslig utilregnelighet: regelavklaring og rolleavklaring», *Jussens Venner* 2022, s. 399-441 på s. 425

² l.c.

³ I eksempelvis Prop. 154 L (2016–2017) s. 24 uttales det at personer må ha et minstemål av modenhet, sjelelig sunnhet og bevissthet for å ha kunne bebreides for sine handlinger

⁴ Svein Atle Skålevåg, *Utilregnelighet: En historie om rett og medisin*, Pax 2016, s. 14 og 60

⁵ Skålevåg (2016) s. 122, 181 og 190–193; Grønning og Melle (2022) s. 402–405

funksjonsevne» i vurderingen av om en lovbrøyer er «utilregnelig». Personer uten skyldsevne er «ikke strafferettslig ansvarlig», jf. § 20.

1.1.2 Avhandlingens problemstilling

Avhandlingens overordnede problemstilling er: Hva skal til for at en lovbrøyer er «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand», jf. strl. § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd?

Denne problemstillingen reiser to sentrale underproblemstillinger. For det første må det avklares hvilke tilstander som omfattes av vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» (tilstandsvilkåret). Ettersom § 20 annet ledd bokstav a krever at lovbrøyeren må være «utilregnelig» «*på grunn av*» (min kursivering) den «sterkt avvikende sinnstilstand[en]», må det også avklares hva som skal til for at den aktuelle sinnstilstanden gjør lovbrøyeren «utilregnelig» (utilregnelighetsvilkåret). Den sistnevnte underproblemstillingen reiser igjen et spørsmål om relasjonen mellom tilstands- og utilregnelighetsvilkåret. Kan en lovbrøyer være tilregnelig til tross for at lovbrøyeren har en «sterkt avvikende sinnstilstand»?

1.1.3 Hvorfor er problemstillingen aktuell?

Forut for lovendringen som trådte i kraft i 2020, var en lovbrøyer fritatt fra straffansvar dersom lovbrøyeren var «psykotisk» på handlingstidspunktet.⁶ Denne regelen ble gjenstand for debatt som følge av 22. juli-saken (RG 2012 s. 1153), der to av fire oppnevnte sakkyndige konkluderte med at Anders Behring Breivik var «psykotisk» i gjerningsøyeblikket.⁷ At personer med en slik planleggings- og gjennomføringsevne etter daværende regel⁸ risikerte å unnsnippe straffansvar, var det mange som reagerte på.⁹

Debatten som 22. juli-saken utløste, førte derfor til en omfattende endring av reglene om manglende skyldsevne for personer med psykiske lidelser.¹⁰ I tillegg til å endre ordlyden, ble det med nåværende bestemmelse også innført en helt ny regelstruktur. Etter strl. § 20 bokstav b forut for lovendringen, var en lovbrøyer automatisk fritatt fra straffansvar dersom

⁶ Jf. strl. § 20 bokstav b forut for lovendringen

⁷ RG 2012 s. 1153, på s. 74

⁸ Se punkt 2.4.2 for en kort redegjørelse av rettstilstanden etter § 20 bokstav b forut for lovendringen

⁹ Randi Rosenqvist mfl. «Utilregnelighet til besvær – igjen», Morgenbladet, 05.01.18, <https://www.morgenbladet.no/ideer/kronikk/2018/01/05/utilregnelighet-til-besvaer-igjen/> (lest 10.04.23)

¹⁰ Se punkt 2.4.2 om bakgrunnen for lovendringen

lovbryteren var i en tilstand som gjorde at han eller hun var «psykotisk» på gjerningstidspunktet. Etter nåværende bestemmelse er det ikke tilstrekkelig å være i en tilstand på handlingstidpunktet som oppfyller vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand». Først når lovbyteren er «utilregnelig» på grunn av den aktuelle tilstanden, er lovbyteren fritatt fra straffansvar jf. § 20 annet ledd bokstav a.

Både tilstandsvilkåret og utilregnelighetsvilkåret i § 20 annet ledd bokstav a er skjønnsmessige. Ettersom bestemmelsen er ny, foreligger det ingen klargjørende høyesterettspraksis eller andre kilder som klart presiserer hvilke tilstander som gjør en lovbyter «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand».

Som jeg kommer tilbake til avslutningsvis, vil uklarhet rundt hvilke personer som omfattes av § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd være problematisk i et rettssikkerhetsperspektiv, da lovbytere som ikke er strafferettslig ansvarlig likevel kan risikere å bli idømt straff.¹¹

Det er derfor både viktig og aktuelt å avklare hvilke tilstander som gjør en lovbyter «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand», jf. § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd.

1.2 Avhandlingens metode

1.2.1 Metode og rettskildemessige utfordringer

Avhandlingens hovedformål er å gi en rettsdogmatisk analyse av nåværende strl. § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd.¹² Analysen vil legge et grunnlag for avslutningsvis også å knytte noen kritiske bemerkninger til bestemmelsen.

Ettersom avhandlingens hovedformål er å avklare hvilke tilstander som etter gjeldende rett medfører manglende skylddevne etter § 20 bokstav a, må det tas utgangspunkt i tradisjonell juridisk metode.

Etter tradisjonell juridisk metode er startpunktet for tolkningen av en lovbestemmelse, den aktuelle lovbestemmelsens ordlyd.¹³ Som allerede påpekt, er imidlertid § 20 annet ledd

¹¹ Se kapittel 5

¹² En rettsdogmatisk analyse vil si å ta stilling til et rettsspørsmål ved å tolke gjeldende rettskilder, samt drøfte hvordan retten eventuelt kan utvikles, se eksempelvis Hans Petter Graver, «Vanlig juridisk metode? Om rettsdogmatikken som juridisk sjanger», *Tidsskrift for rettsvitenskap* 2008, s. 149–178 på s. 157–177

¹³ Nils Nygård, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, Universitetsforlaget AS 1999, s. 140

bokstav a skjønnsmessig. Ordlyden gir dermed begrenset veiledning i spørsmålet om når en lovbryter er «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand».

For å presisere innholdet i bestemmelsen må det derfor ses hen til andre rettskilder. At § 20 er relativt ny, gjør at det er få rettskilder som gir bidrag til tolkningen av bestemmelsen. Dette får konsekvenser for avhandlingens metodebruk, som vi skal se nedenfor.

Som følge av at det er få rettskilder som gir bidrag til drøftelsen av problemstillingen, vil både formålet bak reglene om skyldene, og formålet med lovendringen, være viktige tolkningsbidrag. Begrunnelsen for § 20, og målet med lovendringen, vil fungere som bakenforliggende retningslinjer ved analysen av bestemmelsen.

Videre vil også forarbeidene til departementets lovforslag, Prop. 154 L (2016–2017), være en sentral rettskilde i avhandlingens analyse av gjeldende rett. I denne forbindelse er det nødvendig å påpeke at nåværende § 20 ikke tilsvarer lovforslaget departementet la frem i proposisjonen. Justiskomiteen endret departementets forslag om tilstandsvilkåret «alvorlig sinnslidelse» til vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand».¹⁴ Endringen var imidlertid kun for å skille mellom vilkåret for manglende skyldene grunnet psykisk sykdom og vilkåret «alvorlig sinnslidelse» i psykisk helsevernloven¹⁵ § 3-3 nr. 3, og innebar derfor ingen realitetsendring.¹⁶ Uttalelsene i Prop. 154 L (2016–2017) er av den grunn relevant ved tolkningen av strl. § 20 bokstav a.

Spørsmålet om hvor grensen går mellom personer som er tilregnelige og personer som er «utilregnelig», etter § 20 annet ledd bokstav a, har ikke blitt behandlet av Høyesterett ennå (april 2023). Det finnes derimot flere dommer fra underinstansene der det sentrale spørsmålet er hvorvidt gjerningspersonen mangler skyldene etter § 20 bokstav a.

Etter tradisjonell juridisk metode har underrettspraksis liten rettskildemessig vekt, da verken lagmannsrettene eller tingrettene har autoritet til å drive rettsdrivende og -klarleggende virksomhet, slik Høyesterett har etter Grunnloven¹⁷ § 88.¹⁸ Underrettspraksis er imidlertid én

¹⁴ Innst. 296 L (2018–2019) s. 11

¹⁵ Lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern

¹⁶ Innst. 296 L (2018–2019) s. 11., s. 10–11

¹⁷ Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov

¹⁸ Nygård (1999), s. 168

av få rettskilder som direkte belyser rettstilstanden etter § 20 annet ledd bokstav a. Av den grunn vil jeg også se hen til underrettspraksis i min analyse av gjeldende rett.¹⁹

At bestemmelsen, slik den lyder i dag, er relativt ny, innebærer også at spørsmålet ikke har vært gjenstand for en omfattende drøftelse i teorien. Det er kun Linda Gröning, Karl Henrik Melle og Thomas Frøberg som har skrevet artikler om dette temaet (april 2023), og på flere punkt vises det kun til forarbeidene. Der artiklene gir selvstendige bidrag til tolkningen vil også dette være sentrale rettskilder. Vekten er imidlertid begrenset, ettersom artiklene ikke (ennå) gir uttrykk for en festnet rettsoppfatning.²⁰

1.2.2 Særlig om forholdet mellom juss og medisin

Spørsmålet om en lovbrøyer er «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand», er et rettslig spørsmål. Det er domstolene som skal ta stilling til om vilkårene i lovbestemmelsen er oppfylt etter anvendelse av juridisk metode.²¹ Verken de sakkyndiges rettspsykiatriske erklæringer eller andre psykiatriske kilder er *rettskilder* som har vekt i klarleggingen av hvilke tilstander som, etter gjeldende rett, omfattes av § 20 bokstav a.

En annen sak er at det er vanskelig å avgjøre om vilkårene er oppfylt i et konkret tilfelle uten å se hen til psykiatrien. I de fleste tilfeller er det nødvendig med psykiatrisk fagkunnskap for å forstå hvordan ulike lidelser påvirker en person. Slik som andre faktiske bevis, vil sakkyndiges erklæringer og andre psykiatriske kilder derfor bidra til å klargjøre om kravene som kan oppstilles etter en tolkning av de ulike rettskildene, er oppfylt i en konkret sak.

Ettersom formålet med avhandlingen er å avklare gjeldende rett etter § 20 bokstav a, er det tolkningen av rettskildene som er av betydning for avhandlingens problemstilling. I noen tilfeller vil jeg imidlertid se hen til psykiatrisk faglitteratur for å illustrere og eksemplifisere hvilke tilstander som tilfredsstiller de kravene som kan utpensles av de ulike rettskildene.

¹⁹ Se eksempelvis l.c., der Nygård tar til orde for at underrettspraksis har en viss interesse på områder der det er lite høyesterettspraksis

²⁰ Synne Sæther Mæhle og Ragna Aarli, *Fra lov til rett*, Gyldendal Norsk Forlag 2016, s. 281

²¹ Prop. 154 L (2016–2017) s. 82

1.2.3 Kort om avhandlingens bruk av eksempler

For å besvare avhandlingens problemstilling på best mulig måte, vil jeg gjennom drøftelsene benytte meg av eksempler. Dette vil jeg gjøre for å illustrere hva ulike argumenter hentet ut fra de forskjellige rettskildene vil kunne bety i praksis. Der jeg ikke har påpekt at eksemplene er hentet fra en konkret kilde, er det eksempler jeg selv har kommet opp med.

1.3 Avgrensninger

Siden avhandlingens overordnede problemstilling er hva som skal til for at en lovbrøyer er «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter § 20 bokstav a, avgrensner avhandlingen mot de to andre alternative tilstandsvilkårene i § 20 annet ledd. Avhandlingen vil dermed ikke behandle manglende skyldene grunnet «sterk bevissthetsforstyrrelse» eller «høygradig psykisk utviklingshemming» etter § 20 annet ledd bokstav b og c.

Straffeloven § 20 fjerde ledd oppstiller to unntak fra utgangspunktet i § 20 annet ledd bokstav a. Etter fjerde ledd første punktum skal den som er «forbigående utilregnelig» grunnet «selvforskyldt rus», ikke fritas fra straffansvar med «mindre særlige grunner tilsier det». Videre fastsetter fjerde ledd annet punktum at den som har en «sterkt avvikende sinnstilstand» og «selvforskyldt fremkaller en utilregnelighetstilstand», «kan» straffes dersom «særlige grunner tilsier det». Disse unntakene vil heller ikke bli behandlet nærmere.

At en lovbrøyer er «utilregnelig» grunnet en «sterkt avvikende sinnstilstand» og dermed ikke strafferettslig ansvarlig, er ikke til hinder for at lovbrøyeren kan idømmes tvungent psykisk helsevern etter strl. § 62. Dette er fordi tvungent psykisk helsevern ikke er *straff* i straffelovens forstand, jf. strl. §§ 29 og 30 bokstav c. En nærmere behandling av vilkårene for å idømme tvungent psykisk helsevern etter § 62, ligger også utenfor avhandlingens tema, og vil derfor ikke bli kommentert nærmere.

1.4 Avhandlingens videre innhold

For å besvare spørsmålet om hva som skal til for at en lovbrøyer er «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand», må det først redegjøres for bakgrunnen for § 20 annet ledd bokstav a. Dette gjøres i kapittel 2

Kapittel 3 og 4 tar for seg avhandlingens hovedproblemstilling. I kapittel 3 vil spørsmålet om hvilke tilstander som utgjør en «sterkt avvikende sinnstilstand» drøftes. Kapittel 4 omhandler spørsmålet om hva som kreves for at en «sterkt avvikende sinnstilstand» gjør lovbryteren «utilregnelig», herunder om det er mulig at en lovbryter er tilregnelig til tross for at lovbryteren befinner seg i en «sterkt avvikende sinnstilstand».

Endelig vil jeg, i kapittel 5, knytte noen kritiske bemerkninger til nåværende regel, og kort drøfte om regelen kunne vært utformet på en annen måte for bedre å ivareta formålet bak bestemmelsen.

2 Hvorfor har vi regler om skylddevne? Nærmere om bakgrunnen for § 20 bokstav a

2.1 Innledning

Begrunnelsen for reglene om manglende skylddevne, samt formålet med lovendringen som § 20 bokstav a er et resultat av, vil som nevnt være viktige tolkningsbidrag i spørsmålet om hva som gjør en lovbrøyer «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand». Før dette spørsmålet drøftes nærmere er det derfor nødvendig med en kort redegjørelse for bakgrunnen for reglene om manglende skylddevne grunnet psykisk lidelse.

2.2 Skylddevne er ett av fire straffbarhetsvilkår

Skylddevne er ett av fire vilkår som må være oppfylt for at straffansvar skal foreligge.²² For å være strafferettslig ansvarlig må en lovbrøyer, i tillegg til å ha skylddevne, ha overtrådt et straffebud, utvist skyld og foretatt en handling som ikke dekkes av en straffrihetsgrunn.²³

Vilkåret om at det ikke må foreligge en straffrihetsgrunn, og vilkåret om utvist skyld, skal vurderes etter gjerningspersonens egne «oppfatning» av den «faktiske situasjonen på handlingstidspunktet», jf. strl. § 25 første ledd. Dersom lovbrøyerens psykiske lidelse fører til at lovbrøyeren etter egen «oppfatning» ikke har utvist skyld, vil det derfor være uten betydning om den psykiske lidelsen gjør at lovbrøyeren mangler skylddevne etter § 20 bokstav a. Lovbrøyeren er ikke strafferettslig ansvarlig, da vilkåret om utvist skyld ikke er oppfylt. Det samme gjelder der gjerningspersonens psykiske lidelse gjør at handlingen er dekket av en straffrihetsgrunn, etter gjerningspersonens egne «oppfatning».

Det ovenstående kan illustreres med to eksempler. En person som eksempelvis er overbevist om at kona er en demon, og av den grunn dreper henne, har objektivt overtrådt gjerningsbeskrivelsen i strl. § 275. Lovbrøyeren vil imidlertid ikke ha «forsett» om dette etter strl. § 22, da lovbrøyeren ikke var klar over at det var et menneske han drepte. Vilkåret om

²² Johs. Andenæs, Georg Fredrik Rieber-Mohn og Knut Erik Sæther, *Alminnelig strafferett*, 6.utg, Universitetsforlaget 2016 s. 101

²³ l.c.

subjektiv skyld er derfor ikke oppfylt. På samme måte vil lovbrysterens handling kunne omfattes av en straffrihetsgrunn, som nødverge etter strl. § 18, dersom lovbrysteren dreper kona som følge av en vrangforestilling han hadde om at kona forsøkte å drepe han.²⁴

Spørsmålet om når en lovbryster er «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter § 20 bokstav a, er derfor kun av praktisk betydning der lovbrysteren har overtrådt et straffebed, utvist subjektiv skyld og handlingen ikke er dekket av en straffrihetsgrunn, bedømt etter lovbrysterens egne «oppfatning». I slike tilfeller vil manglende skylddevne føre til at en lovbryster ikke pålegges straffansvar for handlinger som ellers er straffbare.

2.3 Hvorfor fritar § 20 bestemte persongrupper fra straffansvar?

Som vi nettopp har sett, fører manglende skylddevne til fritak fra straffansvar for handlinger som i utgangspunktet er straffbare. Hvorfor har vi egentlig slike regler som gjør unntak fra utgangspunktet om at straffbare handlinger skal straffes?

For å forstå hvorfor reglene om skylddevne gjør unntak fra utgangspunktet om at straffbare handlinger skal møtes med straffansvar, er det nødvendig å forstå strafferettens begrunnelse. Norsk strafferett begrunnes i dag hovedsakelig av hensynet til allmenn- og individualprevensjon.²⁵ Å reagere på straffbare handlinger med en adekvat straff bidrar både til å forhindre at en lovbryster begår nye lovbrudd, samt til å forebygge mot at andre borgere foretar straffbare handlinger.²⁶ Videre er også hensynet til ro og orden i samfunnet en sentral begrunnelse for strafferetten.²⁷ At straffbare handlinger blir forfulgt og slått ned på i tråd med en alminnelig rettferdighetsfølelse, minsker sjansen for uro og privat selvtekt.²⁸

Som nevnt i punkt 1.1.1, er det imidlertid ikke alle som har egenskaper som gjør at de kan bebreides for egne handlinger. En lovbryster som ikke kan bebreides for egne handlinger har, i kraft av dette, heller ikke mulighet til å endre atferden sin. Å straffe en slik lovbryster vil

²⁴ Forutsatt at handlingen ikke «går lenger enn nødvendig» og ikke «åpenbart ut over hva som er forsvarlig», etter lovbrysterens egne oppfatning, jf. § 18 første ledd, jf. § 25 første ledd

²⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78

²⁶ Ibid., s. 78–80

²⁷ Ibid., s. 78

²⁸ l.c

følgelig ikke virke individualpreventivt.²⁹ Videre vil heller ikke hensynet til allmennprevensjon tale for straffansvar, ettersom det kun er et fåtall som ikke kan bebreides for sine handlinger.³⁰ At en slik liten gruppe fritas fra straffansvar, vil derfor ikke være egnet til å påvirke allmennheten til å begå straffbare handlinger.³¹ Heller ikke begrunnelsen om å ivareta samfunnets ro og orden, vil gjøre seg gjeldende der en lovbrøyer har begått en straffbar handling lovbrøyeren ikke kan klandres for. Den alminnelige rettsfølelsen vil snarere tvert imot tilsi at det er urimelig og urettferdig å skulle straffe handlinger begått av en person som ikke kan bebreides.³²

Straffens begrunnelse vil, med andre ord, ikke gjøre seg gjeldende i de tilfeller en lovbrøyer mangler egenskaper som gjør at han eller hun kan bebreides for den straffbare handlingen. Av den grunn er det en forutsetning for straffansvar etter norsk rett, at lovbrøyeren kan utvise skyld, innrette seg etter straffebud og påvirkes av trusselen om straff (skyldprinsippet).³³ Om en lovbrøyer ikke har slike egenskaper, kan vedkommende ikke klandres, og skal derfor fritas fra utgangspunktet om at straffbare handlinger fører til straffansvar, etter § 20.

At vi skal ha regler som fritar lovbrøyerere som ikke kan bebreides for sine handlinger fra straffansvar, er uomtvistet.³⁴ Hvilke persongrupper som mangler slike egenskaper, og på hvilken måte en regel om skyldevne skal formuleres, har imidlertid vært mer omdiskutert.³⁵ Dette var også, som nevnt i punkt 1.1.3, bakgrunnen for debatten og lovendringen 22. juli-saken førte til.

2.4 Hvorfor lovendring?

2.4.1 Det medisinske og det blandede prinsipp

Store deler av debatten etter 22.juli-saken dreide seg om hvorvidt skyldevne-regelen skulle utformes etter et medisinsk eller blandet prinsipp.³⁶ Jeg vil derfor først kort redegjøre for

²⁹ NOU 2014:10 s. 86

³⁰ l.c.

³¹ l.c.

³² l.c.

³³ Ibid., s. 46

³⁴ Thomas Frøberg, «De nye reglene om strafferettslig skyldevne» *Lov og Rett* 2020, s. 167-184 på s. 169

³⁵ l.c.

³⁶ Ibid., s. 172

forskjellen mellom det medisinske og det blandede prinsipp, før avhandlingen i neste punkt tar for seg bakgrunnen for lovendringen.

Det medisinske prinsipp går ut på at et medisinsk kriterium, eksempelvis at lovbryteren må være «psykotisk», alene er avgjørende for om en lovbrøyer mangler skyldene.³⁷ Det kreves ikke årsakssammenheng mellom sykdomstilstanden og den straffbare handlingen. Det er heller ikke et vilkår at gjerningspersonen ikke forstod at handlingen var straffbar.³⁸

I motsetning til det medisinske prinsipp, krever det blandede prinsipp ikke bare at gjerningspersonen må være i en viss medisinsk tilstand på gjerningstidspunktet, men også at tilstanden har betydning for gjerningspersonens lovbrudd, for at gjerningspersonen mangler skyldene.³⁹ En regel utformet etter det blandede prinsipp kan eksempelvis innebære at gjerningspersonen på handlingstidspunktet må ha vært psykotisk og at denne tilstanden har ført til at han begikk lovbruddet, eller ført til at han ikke forstod at handlingen var straffbar.

Det medisinske prinsipp har tidligere stått sterkt i norsk strafferett.⁴⁰ Straffeloven § 20 bokstav b, forut for lovendringen, var basert på et klart medisinsk prinsipp. Som påpekt i punkt 1.1.3, var det eneste vilkåret for manglende skyldene at lovbrøyeren var «psykotisk» på handlingstidspunktet. Som vi skal se i neste punkt er det med nåværende § 20 imidlertid gått bort fra et klart medisinsk prinsipp, i retning av et blandet prinsipp.

2.4.2 Bakgrunnen for, og formålet med lovendringen

Som nevnt, førte 22. juli-saken til en omfattende diskusjon om hvordan regelen om manglende skyldene grunnet psykisk lidelse skulle utformes, da saken illustrerte at personer med stor gjennomførings- og planleggingsevne risikerte å unnsnippe straffansvar etter dagjeldende praksis. Til tross for at det var et rettslig spørsmål om en lovbrøyer var «psykotisk», var det i praksis de sakkyndige som avgjorde spørsmålet.⁴¹ Ettersom de sakkyndige skulle konkludere om lovens vilkår var oppfylt i sin rettspsykiatriske erklæring, la domstolene som hovedregel de sakkyndiges erklæring til grunn.⁴² En slik praksis var

³⁷ NOU 2014:10 s. 47

³⁸ I.c.

³⁹ Linda Gröning, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff: en systematisk fremstilling av norsk strafferett*, 2. utg, Fagbokforlaget 2019, s. 487

⁴⁰ Gröning og Melle (2022) s. 404

⁴¹ NOU 2014:10 s. 138

⁴² Ibid., 216–217

problematisk, da det er domstolene, og ikke de sakkyndige, som har kompetanse og autoritet etter Grunnloven. § 88 til å avgjøre en straffesak.⁴³

Det ble derfor oppnevnt et utilregnelighetsutvalg som skulle utrede hvorvidt det var behov for lovendring.⁴⁴ Utvalget tok til orde for å beholde vilkåret «psykotisk», samt utvide regelen til å omfatte personer i en tilstand som måtte «likestilles med å være psykotisk» med hensyn til «sviktende funksjonsevne, forstyrret tenkning og for øvrig manglende evne til å forstå sitt forhold til omverdenen».⁴⁵

Utilregnelighetsutvalgets forslag ble ikke tatt til følge av justis- og beredskapsdepartementet, som på sin side foreslo en helt ny regel. Forslaget gikk ut på at personer som var «utilregnelig» grunnet en «alvorlig sinnslidelse» på handlingstidspunktet, ikke hadde skylddevne.⁴⁶

Ved forslagens behandling i justiskomiteen, mente flertallet at forslaget skulle sendes tilbake til departementet for videre utredning.⁴⁷ Mindretallet endret vilkåret «alvorlig sinnslidelse» til «sterkt avvikende sinnstilstand» av hensyn til språklig forenkling, men beholdt ellers departementets forslag.⁴⁸ Dette forslaget fikk flertall på Stortinget med 52 stemmer for og 46 stemmer mot, og er dermed den utilregnelighetsregelen vi har i dag.⁴⁹

Etter dagens regel er det ikke et krav om årsakssammenheng mellom den «sterkt avvikende sinnstilstand[en]» og den straffbare handlingen.⁵⁰ Det er heller ikke et krav om at lovbrøyteren ikke forstod at handlingen vedkommende foretok var straffbar.⁵¹ En medisinsk diagnose er imidlertid ikke tilstrekkelig for manglende skylddevne etter bestemmelsen. Ved å endre vilkåret «psykotisk» til «sterkt avvikende sinnstilstand», samt innføre en tilleggsvurdering av om lovbrøyteren var «utilregnelig», har regelen derfor gått bort fra et rent medisinsk prinsipp til et «modifisert blandet prinsipp».⁵²

⁴³ Se også *ibid.*, s. 217

⁴⁴ *Ibid.*, s. 21

⁴⁵ *Ibid.* s. 127

⁴⁶ Prop. 154 L (2016–2017) s. 228–229

⁴⁷ Innst. 296 L (2018–2019) s. 9–10

⁴⁸ Se punkt 1.2.1

⁴⁹ Gröning og Melle (2022) s. 405

⁵⁰ Prop. 154 L (2016–2017) s. 68–69

⁵¹ *l.c.*

⁵² Prop. 154 L (2016–2017) s. 13

Begrunnelsen for å innføre en mer skjønnsmessig regel var å tydeliggjøre at det er retten, og ikke de sakkyndige, som skal avgjøre om en lovbrøyer har skyldene etter § 20 bokstav a.⁵³ Hovedformålet med lovendringen var følgelig å skape et større skille mellom juss og medisin.

I forlengelsen av dette kan debatten også tas til inntekt, noe mer indirekte, for at et formål med lovendringen var å innsnevre persongruppen som fritas fra straffansvar som følge av psykisk lidelse, ettersom det ikke lenger er tilstrekkelig å være i en bestemt medisinsk tilstand. Det politiske målet med lovendringen var nettopp at personer i størst mulig utstrekning bør stilles til ansvar for sine handlinger.⁵⁴

Formålet med lovendringen, samt begrunnelsen for fritak fra straffansvar som følge av manglende skyldene, vil være viktige retningslinjer når avhandlingens hovedproblemstilling skal drøftes i det følgende.

⁵³ Ibid., s. 82

⁵⁴ Innst. 296 L (2018–2019) s. 9

3 Hvilke tilstander omfattes av vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand»?

3.1 Innledning

Grunnvilkåret for fritak fra straffansvar etter § 20 bokstav a er, som nevnt, at lovbyteren er i en «sterkt avvikende sinnstilstand» på tidspunktet han eller hun begår en handling som rammes av et straffebud. Dette kapittelet skal behandle spørsmålet om hvilke tilstander som utgjør en «sterkt avvikende sinnstilstand», etter § 20 annet ledd bokstav a.

En naturlig forståelse av «sinnstilstand» tilsier en persons mentale forfatning. I Det Norske Akademis ordbok defineres «sinnstilstand» som en «karakteristisk eller forbigående psykisk tilstand».⁵⁵ Begrepet «sinn» kan defineres som de intellektuelle funksjonene til et menneske, som eksempelvis tanke og fornuft.⁵⁶ Vilkåret «sinnstilstand» retter seg følgelig mot en persons mentale funksjoner.

Etter § 20 annet ledd bokstav a må den aktuelle «sinnstilstand[en]» være «avvikende». En naturlig forståelse av «avvikende» tilsier noe eller noen som er annerledes fra det som er normalt. En person som befinner seg i en «avvikende sinnstilstand» er følgelig en person med mentale evner, som eksempelvis tanker, fornuft og oppfatning, som skiller seg fra majoritetens.

Det er imidlertid ikke tilstrekkelig at en lovbyters «sinnstilstand» er «avvikende» for at grunnvilkåret i § 20 bokstav a skal være oppfylt. «[S]innstilstand[en]» må være «sterkt» «avvikende». Ordlyden peker på at avviket mellom gjerningspersonens «sinnstilstand» og det normale, må være stort. Som påpekt i punkt 1.2.1 skal «sterkt avvikende sinnstilstand» forstås likt som departementets forslag, «alvorlig sinnslidelse». For at en lovbyter skal være omfattet av tilstandsvilkåret i § 20 annet ledd bokstav a, må avviket fra normalen dermed utgjøre en *alvorlig* sinnslidelse.

⁵⁵ Begrepet «sinnstilstand» i Det Norske Akademis ordbok, naob.no, <https://naob.no/ordbok/sinnstilstand>, (lest 14.03.23)

⁵⁶ Ulrik Malt, «Sinn» i Store norske leksikon, 03.01.23, <https://snl.no/sinn>, (lest 14.03.23)

Etter forarbeidene er tilstandsvilkåret ment å omfatte personer som har en «massiv sykdom på sinnet».⁵⁷ Både «alvorlige psykiske, somatiske og organiske sykdommer som gir seg utslag på sinnet», omfattes.⁵⁸ Vilkårets kjerneområde er tilstandene som etter tidligere strl. § 20 bokstav b innebar at gjerningspersonen var «psykotisk».⁵⁹ Videre nevner forarbeidene en rekke eksempler på andre diagnoser som kan utgjøre en «sterkt avvikende sinnstilstand», som blant annet demens, hjerneskade, feberdelirier og diabetesrelaterte tilstander.⁶⁰ En sammensatt diagnose vil også være en «sterkt avvikende sinnstilstand» dersom symptomene sammenlagt når opp til terskelen vilkåret oppstiller.⁶¹

Det er imidlertid ikke den aktuelle diagnosen lovbrøteren har, men symptomtyngden, som er avgjørende for om sinnstilstanden er «sterkt avvikende».⁶² Spørsmålet i det følgende er hva som skal til for at en sinnstilstand er så alvorlig at den er «sterkt avvikende» etter § 20 bokstav a.

3.2 Psykose som sammenligningsgrunnlag for vurderingen

Som vi nettopp har sett, er de tilstander som tidligere var omfattet av vilkåret «psykotisk» etter strl. § 20 bokstav b, kjerneområdet til nåværende strl. § 20 bokstav a.

Hvilke grensetilfeller som omfattes av vilkåret må etter forarbeidene bero på en helhetsvurdering.⁶³ Det er ikke bare «selve sykdomstilstanden», men også «utslagene den gir seg», som må tillegges vekt i vurderingen.⁶⁴ Det må følgelig foretas en konkret vurdering av om lovbrøterens diagnose, og tilstandens konsekvenser på handlingstidspunktet, gjør at sinnstilstanden er så alvorlig at den er «sterkt avvikende».

Utilregnelighetsutvalgets forslag til lovendringen kan gi veiledning i spørsmålet om hvilke grensetilfeller som omfattes av tilstandsvilkåret. Som nevnt i punkt 2.4.2, tok utvalget til orde for manglende skyldevne også for personer i en tilstand som måtte «likestilles med å være

⁵⁷ Prop. 154 L (2016–2017) s. 229

⁵⁸ l.c.

⁵⁹ Ibid., s. 219

⁶⁰ Ibid., s. 229; NOU 2014:10 s. 129–130

⁶¹ Prop. 154 L (2016–2017) s. 229

⁶² l.c.

⁶³ Prop. 154 L (2016–2017) s. 229

⁶⁴ l.c.

psykotisk», med hensyn til «sviktende funksjonsevne, forstyrret tenking og for øvrig manglende evne til å forstå sitt forhold til omverdenen».⁶⁵ Til tross for at departementet gikk bort fra utvalgets forslag, uttalte departementet at forslaget var et hensiktsmessig utgangspunkt for å presisere tilstandsvilkåret.⁶⁶

Den konkrete helhetsvurderingen er dermed ikke helt fri. Det overordnede vurderingstemaet er om den aktuelle tilstanden medfører en like alvorlig realitetsbrist som psykose gjør. Dersom sinnstilstanden innebærer en like alvorlig realitetsbrist som psykose, vil sinnstilstanden følgelig være så alvorlig at den er «sterkt avvikende». Av den grunn blir kravene til hva som skulle til for at en person var «psykotisk» etter strl. § 20 bokstav b før lovendringen, en veiledende retningslinje for hvilke sinnstilstander som er «sterkt avvikende» etter nåværende § 20 bokstav a.

Det er lagt til grunn i rettspraksis etter tidligere § 20 bokstav b, eksempelvis Rt. 2008 s. 549 A, at en psykose kjennetegnes av at «forholdet til virkeligheten i vesentlig grad er forstyrret».⁶⁷ Dette innebærer at gjerningspersonens evne til å «reagere adekvat på vanlig inntrykk og påvirkninger mangler».⁶⁸ Det var kun tilstander som medførte en relativt omfattende realitetsbrist, og som var av en viss varighet, som var omfattet av vilkåret «psykotisk».⁶⁹

Ettersom det overordnede vurderingstemaet er om sinnstilstanden innebærer en like alvorlig realitetsbrist som en psykose, reiser det seg flere spørsmål. For det første må det avklares hvor mye lovbrysterens sinnstilstand må avvike fra det normale for at realitetsbristen er tilstrekkelig alvorlig. Videre oppstår det spørsmål om hvor omfattende realitetsbrist som kreves, og om sinnstilstanden må ha en viss varighet, for å være «sterkt avvikende», slik kravet var etter det tidligere vilkåret «psykotisk». Til slutt må det klarlegges hvor dyptgående realitetsbristen må være for å oppfylle tilstandsvilkåret– hva vil det si at forholdet til virkeligheten er «vesentlig forstyrret»?

⁶⁵ NOU 2014: 10 s. 127

⁶⁶ Prop. 154 L (2016–2017) s. 69

⁶⁷ Rt. 2008 s. 549 A avsnitt 33

⁶⁸ I.c.

⁶⁹ NOU 1990:5 s. 38; Anders Bratholm, *Strafferett og samfunn: Alminnelig del*, Universitetsforlaget 1980, s. 285

3.3 Hvor stort må avviket være?

Et første spørsmål er hvor mye lovbrüterens sinnstilstand må avvike fra en gjennomsnittlig persons sinnstilstand, for at den aktuelle tilstanden er så alvorlig at den er «sterkt avvikende».

Ordlyden «*sterkt avvikende*» (min kursivering) tilsier at det ikke er tilstrekkelig at lovbrüterens mentale tilstand er noe annerledes enn for den gjennomsnittlige. Avviket fra det normale må være stort. Ordlyden gir imidlertid ingen anvisninger på *hvor* mye lovbrüterens sinnstilstand må avvike fra det som er vanlig. Forarbeidene gir heller ingen veiledning.

Formålet med lovendringen, som blant annet var å sørge for at personer i størst mulig utstrekning bør stilles til ansvar for sine handlinger,⁷⁰ taler for at lovbrüterens sinnstilstand må skille seg så mye fra det normale at lovbrüterens virkelighetsoppfatning ikke deles av noen andre. Dersom en oppfatning deles av en større gruppe mennesker, vil det kunne føre til at en større gruppe mennesker anses strafferettslig uansvarlig. Det strider mot målet om at færrest mulig skal fritas fra straffansvar.

Underrettspraksis kan også tas til inntekt for at avviket fra det normale må være så stort at lovbrüterens oppfatning ikke deles av noen andre. I LE-2021-22602 var gjerningspersonen tiltalt for drapsforsøk etter strl. § 275, jf. § 16, for å ha knivstukket en snekker som tidligere hadde utført arbeid på huset til tiltalte. Bakgrunnen for knivstikkingen var at tiltalte var overbevist om at snekkeren over tid hadde stjålet en rekke gjenstander fra huset hans. Lagmannsrettens flertall på seks dommere kom til at tiltalte ikke hadde en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter § 20 bokstav a. I avgjørelsen la flertallet vekt på at tiltaltes mistanker mot snekkeren var bekreftet av flere rundt han, blant annet tiltaltes foreldre og kone. Tiltalte hadde klart en unormal besettelse av å avsløre snekkeren, i mye større grad enn kona og foreldrene. Likevel hadde tiltalte skyldevne, blant annet som følge av at oppfatningene hans hadde rot i virkeligheten.

Manshaus-saken (TAHER-2020-5113) trekker i samme retning. Den høyreekstreme terroristen Philip Manshaus drepte stesøsteren sin og angrep en moské fordi han mente at Gud snakket gjennom han, og at han personlig var utpekt til å aksjonere slik av Tarrant.⁷¹ Til tross

⁷⁰ Se punkt 2.4.2 for bakgrunnen for nåværende strl. § 20 bokstav a

⁷¹ Brenton Tarrant, en høyreekstremist, stod bak terrorangrepet mot to moskeer i New Zealand, der 51 personer ble drept, jf. Marit Kolberg, «Christchurch-terrorist får historisk dom», nrk.no, 27.08.20, <https://www.nrk.no/urix/christchurch-terrorist-far-historisk-dom-1.15137043>, (lest 08.02.23)

for at Manshaus hadde et verdensbilde som ikke stemte med realiteten, kom tingretten til at han ikke var «psykotisk» i gjerningsøyeblikket etter tidligere § 20 bokstav b. Retten begrunnet dette med at Manshaus hadde forestillinger som fremstod som logiske og rasjonelle ut fra hva som er vanlig tankegods i bestemte høyreekstreme miljøer. Manshaus sine forestillinger var følgelig virkelighetsforankret, og ikke forestillinger som kun eksisterte i hans eget hode.⁷²

Annerledes er det om en lovbrøyer, i motsetning til i Manshaus-saken, ikke bare har ekstreme oppfatninger som deles av andre i bestemte miljøer, men også forestillinger som ikke har rot i virkeligheten.

Et eksempel på et slikt tilfelle er Kongsberg-saken (TBUS-2022-6117). Gjerningspersonen hadde ekstreme religiøse holdninger. Han hevdet blant annet at handlingene hans var et resultat av jihad.⁷³ Innenfor visse ekstreme terroristiske miljøer er det ikke en helt uvanlig oppfatning at man er tvunget til å begå drap, grunnet jihad.⁷⁴ En slik oppfatning ville i seg selv, etter det ovenstående, ikke være tilstrekkelig for å konstatere at gjerningspersonen har en «sterkt avvikende sinnstilstand».

I Kongsberg-saken hadde gjerningspersonen imidlertid ikke bare ekstreme religiøse og politiske overbevisninger, slik som i Manshaus-saken. Han hadde også blant annet forestillinger om at de begåtte drapene ville resultere i gjenfødelse, og at han ble overvåket av naboer og andre. Dette gjorde at tingretten kom til at gjerningspersonen manglet skyldevne etter § 20 annet ledd bokstav a.⁷⁵

Underrettspraksis og lovformålet tyder, etter det ovenstående, på at det er en nødvendig forutsetning for å oppfylle tilstandsvilkåret at lovbrøyerens virkelighetsbilde ikke deles av noen andre. Lovbrøyeren vil imidlertid ikke automatisk ha en «sterkt avvikende sinnstilstand», selv om lovbrøyeren har en oppfatning av virkeligheten som ikke deles av andre. Som vi skal se i neste punkt, må realitetsbristen blant annet også være av et visst omfang.

⁷² Merk at forsvareren til Manshaus den 28.03.23 ba om at saken gjenåpnes, grunnet tvil om Manshaus hadde skyldevne på handlingstidspunktet. Gjenopptakelseskommissjonen har ikke kommet med avgjørelsen enda (26.04.23). Se Hilde Nilsson Ridola, «Philip Manshaus' advokat ber om gjenåpning av straffesak», nrk.no, 28.03.23, <https://www.nrk.no/osloogviken/advokaten-til-philip-manshaus-ber-om-at-saken-gjenapnes-1.16355410>, (lest 26.04.23)

⁷³ TBUS-2022-6117

⁷⁴ Noen ekstreme islamistiske miljøer forstår jihad som et krav om væpnet kamp for å innføre et islamistisk styresett, se Erik Skare, «Jihadisme», Store norske leksikon 08.12.22, <https://snl.no/jihadisme>, (lest 26.03.23)

⁷⁵ I.c.

3.4 Hvor omfattende må realitetsbristen være?

Ordlyden «sterkt avvikende sinnstilstand» tilsier at lovbyteren må ha en relativt omfattende realitetsbrist for å oppfylle vilkåret. En helt begrenset realitetsbrist, eksempelvis en vrangforestilling om at kona er utro, vil ikke være så alvorlig at den utgjør en «sterkt avvikende sinnstilstand» (min kursivering) etter ordlyden.⁷⁶ Hvor omfattende realitetsbrist som kreves for at lovbyteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand» er imidlertid et vanskeligere spørsmål.

Formålet bak reglene om skyldevne trekker i retning av at realitetsbristen må være så omfattende at lovbyteren påvirkes av realitetsbristen. Dersom lovbyteren har en så begrenset realitetsbrist at lovbyteren ikke påvirkes av den, vil ikke realitetsbristen være unnskyldende for den straffbare handlingen som blir begått. Lovbyteren vil følgelig kunne klandres for egen handling.

Slik var også rettstilstanden etter strl. § 20 bokstav b, forut for lovendringen. For å være «psykotisk» måtte gjerningspersonens manglende evne til å realistisk vurdere sitt forhold til omverdenen være «relativt generell».⁷⁷ Gjerningspersonens realitetsbrist måtte følgelig omfatte vesentlige sider av virkeligheten.⁷⁸ Realitetsbristen trengte imidlertid ikke være altomfattende. Det var tilstrekkelig at den påvirket hele lovbyterens tilværelse.⁷⁹

At tilstander som omfattes av vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» må være like alvorlige som en psykosetilstand etter tidligere strl. § 20 bokstav b, tilsier at det kun er en realitetsbrist som påvirker hele lovbyterens tilværelse, som utgjør en «sterkt avvikende sinnstilstand».

En slik forståelse har også støtte i underrettspraksis. I nevnte LE-2021-22602 la lagmannsretten blant annet vekt på at tiltaltes avvikende sinnstilstand kun gjaldt et overdrevet fokus på at ting fra huset ble borte. Bortsett fra det overdrevne fokuset hadde tiltalte ingen alvorlig brist i virkelighetsoppfatningen, eller nedsatt fungering. Tiltaltes forestilling var dermed begrenset, og påvirket ikke livet hans i så stor grad at realitetsbristen var tilstrekkelig alvorlig.

⁷⁶ Se også Prop. 154 L (2016–2017) s. 54

⁷⁷ NOU 1990:5 s. 38

⁷⁸ I.c.

⁷⁹ Randi Rosenqvist og Kristen Rasmussen, *Rettspsykiatri i praksis*, Universitetsforlaget 2001, s. 53

Motsatt var tilfellet i LA-2021-19921. Gjerningspersonen var i denne saken tiltalt for en rekke forhold, blant annet grov kroppsskade, etter strl. § 274, jf. § 273 og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år, etter strl. § 302. Tiltalte hadde følt seg reelt truet på livet og hatt en overbevisning om at han måtte forsvare seg mot det han anså som demoner i andre mennesker i perioden han begikk de straffbare handlingene. Agder lagmannsrett kom, i motsetning til Nedre Telemark tingrett, til at tiltalte manglet skyldvne og dermed ikke var strafferettslig ansvarlig. Lagmannsretten vektla blant annet at tiltalte fungerte i sin egen «virtuelle verden med en psykotisk og paranoid forståelse av alt som skjer rundt seg». I motsetning til vrangforestillingene til tiltalte i LE-2021-22602, var vrangforestillingene til tiltalte i LA-2021-19921 generelle og påvirket hele hans tilværelse.⁸⁰

Det ovenstående tilsier dermed at en lovbyrters evne til å realistisk vurdere sitt forhold til omverdenen må påvirke hele lovbyrterens tilværelse, for at lovbyrteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand». Det er ikke tilstrekkelig med en vrangforestilling på et begrenset område dersom lovbyrteren ellers ikke påvirkes av denne, slik tilfellet var i LE-2021-22602.

Et neste spørsmål er om den aktuelle sinnstilstanden lovbyrteren befinner seg i også må ha en viss varighet for å være så alvorlig at den er «sterkt avvikende».

3.5 Må sinnstilstanden ha en viss varighet?

Det kan ikke av ordlyden utledes et krav om at tilstanden må ha en viss varighet for å være en «sterkt avvikende sinnstilstand». Spørsmålet er om det likevel kun er sinnstilstander av en viss varighet som er så alvorlige at de er «sterkt avvikende».

Som påpekt i punkt 3.2 var det kun tilstander av en viss varighet som var omfattet av vilkåret “psykotisk” etter daværende strl. § 20 bokstav b.⁸¹ Etter Rosenqvist og Rasmussens oppfatning måtte den realitetsbristende tilstanden ha vart i minst ett til to døgn for å innebære utilregnelighet etter bestemmelsen.⁸² At tilstander som er omfattet av vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» må være like alvorlig som en rettslig psykose, tilsier at helt kortvarige tilstander ikke er så alvorlige at de er «sterkt avvikende» etter § 20 bokstav a.

⁸⁰ Lagmannsretten kom til at tiltalte ikke var «psykotisk» i gjerningsøyeblikket etter tidligere strl. § 20 bokstav b, men uttalte at resultatet hadde blitt det samme etter nåværende strl. § 20 bokstav a.

⁸¹ HR-2019-653-A; Bratholm (1980), s. 285

⁸² Rosenqvist og Rasmussen (2001), s. 53

Tilstandens varighet ble vektlagt i LE-2021-22602. I avgjørelsen om at tiltalte var tilregnelig da han knivstakk snekkeren, vektla lagmannsretten at atferdsendringene til tiltalte skjedde «særlig i uken før hendelsen inntraff, kun kort tid før hendelsen», slik at det ikke var tale om «symptomer som hadde vist seg over lengre tid». Dommen kan tas til inntekt for at sinnstilstander som oppstår kun én uke før den straffbare handlingen ble begått, ikke kvalifiserer til å være «sterkt avvikende».

Kravet om varighet etter tidligere § 20 bokstav b ble imidlertid begrunnet med at det har formodningen mot seg at en psykose som både utvikler seg, vedvarer og går tilbake på kort tid, innebærer en tilstrekkelig alvorlig realitetsbrist.⁸³ I nevnte LE-2021-22602 hadde tiltalte paranoide vrangforestillinger. Slike paranoide vrangforestillinger er et symptom på en psykose.⁸⁴ At tilstanden tiltalte var i på handlingstidspunktet har klare likehetstrekk med psykose, gjør at begrunnelsen for å kreve at tilstanden har vedvart en viss tid, også gjør seg gjeldende for tiltaltes tilstand. Det samme gjelder eksempelvis for personer med demens, der sykdommen utvikler seg langsomt og det gjerne tar flere år før vedkommende har alvorlige symptomer.⁸⁵ I slike tilfeller vil ikke gjerningspersonen ha en tilstrekkelig alvorlig realitetsbrist før tilstanden har vedvart over en lengre periode.

Annerledes er det for andre sinnstilstander som, etter forarbeidene, kan være «sterkt avvikende».⁸⁶ Eksempelvis delirium vil oppstå brått, med plutselige symptomer som tap av hukommelse, redusert oppmerksomhet, desorientering, synshallusinasjoner og hørselshallusinasjoner.⁸⁷ I motsetning til ved en psykose, vil en person med delirium dermed få en akutt realitetsbrist som kan føre til at personen, fra det ene øyeblikket til det andre, ikke evner å vurdere sitt forhold til omverdenen. Det samme gjelder for diabetesrelaterte tilstander, som eksempelvis hypoglykemi og hyperglykemi, som begge er tilstander som kan føre til akutt forvirring og manglende reaksjon på tiltale.⁸⁸

⁸³ Rosenqvist og Rasmussen (2001) s. 53

⁸⁴ NOU 1990:5 s. 39

⁸⁵ Norsk Helseinformatikk, «Utvikling av demens», [nhi.no](https://nhi.no/sykdommer/eldre/demens/demens-utvikling/?page=1), 09.11.20, <https://nhi.no/sykdommer/eldre/demens/demens-utvikling/?page=1>, (lest 28.02.23)

⁸⁶ Se punkt 3.1

⁸⁷ Norsk Helseinformatikk, «Delirium», [nhi.no](https://nhi.no/sykdommer/kreft/lindrende-behandling/delirium/), 14.02.22, <https://nhi.no/sykdommer/kreft/lindrende-behandling/delirium/>, (lest 28.02.23)

⁸⁸ Hypoglykemi og hyperglykemi er tilstander som skyldes henholdsvis for lavt og for høyt blodsukker. Se Norsk Helseinformatikk, «Akuttsituasjoner ved diabetes (førstehjelp)», [nhi.no](https://nhi.no/forstehjelp/medisinske-problemer/diabetes-akuttsituasjoner/), 22.07.21, <https://nhi.no/forstehjelp/medisinske-problemer/diabetes-akuttsituasjoner/>, (lest 28.02.23)

Kravet til varighet må dermed vurderes konkret ut fra hvilken tilstand det er tale om. Det avgjørende er ikke varigheten i seg selv, men om varigheten taler for at lovbyteren har en tilstrekkelig alvorlig realitetsbrist. Dette reiser et nytt spørsmål: Hvor alvorlig må realitetsbristen være for at lovbyteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand»?

3.6 Hvor dyptgående må realitetsbristen være?

Det er klart at ordlyden «sterkt avvikende sinnstilstand» oppstiller et krav om at realitetsbristen må være alvorlig. Heller ikke for dette spørsmålet gir imidlertid ordlyden nærmere veiledning.

Som vi har sett i punkt 3.2 krever vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» at gjerningspersonens forhold til virkeligheten «i vesentlig grad er forstyrret», slik at gjerningspersonens evne til å « reagere adekvat på vanlig inntrykk og påvirkninger mangler». Spørsmålet er hva som skal til for at gjerningspersonens forhold til virkeligheten i *vesentlig grad* er forstyrret.

Formålet bak skyldverneregelen kan tilsi at det avgjørende er om lovbyterens realitetsbrist gjør at lovbyteren ikke evner å identifisere moralske dilemmaer. Når en person ikke forstår det moralske gale i handlingen, kan det være urimelig å bebreide personen for å ha foretatt handlingen.

Forarbeidene trekker imidlertid klart i retning av at det ikke er tilstrekkelig at lovbyteren har en realitetsbrist som gjør at vedkommende ikke identifiserer moralske dilemmaer. Personlighetsforstyrrelser,⁸⁹ som eksempelvis dyssosial personlighetsforstyrrelse (tidligere kalt psykopati), er i utgangspunktet ikke omfattet av vilkåret, etter forarbeidene.⁹⁰ Ofte vil personer med ulike personlighetsforstyrrelser ikke evne å identifisere moralske dilemmaer, da flere slike diagnoser kjennetegnes blant annet av manglende empati.⁹¹ Grunnen til at slike diagnoser ikke omfattes av vilkåret er, etter forarbeidene, at mangelen på forståelse av det moralske gale i en situasjon, ikke vil hindre lovbyteren i å forstå, og innrette seg etter,

⁸⁹ En personlighetsforstyrrelse er en psykiatrisk tilstand som medfører avvik i personlighetstrekk som oppfatning, tenking og atferd, jf. Norsk Helseinformatikk, «Personlighetsforstyrrelser», [nhi.no, 06.06.21, https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/personlighetsforstyrrelser/personlighetsforstyrrelser/?page=1](https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/personlighetsforstyrrelser/personlighetsforstyrrelser/?page=1), (lest 16.03.23)

⁹⁰ Prop. L 154 (2016–2017) s. 76

⁹¹ Eksempelvis narsissistisk, dyssosial og borderline personlighetsforstyrrelser, jf. María Alejandra Castro Arbeláez, «Mennesker som mangler empati», utforsksinnet.no, 27.12.22, <https://utforsksinnet.no/mennesker-som-mangler-empati/>, (lest 22.04.23)

samfunnets normer.⁹² Forarbeidene taler dermed for at det først er i de tilfeller lovbryteren har en realitetsbrist som gjør at vedkommende ikke har mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen, at lovbryteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand».

En slik forståelse kan også sies å være i tråd med formålet bak bestemmelsen. Det er klanderverdig å begå en handling som man vet er straffbar, og som man har mulighet til å unngå, til tross for at man ikke ser det moralsk gale i handlingen.

Underrettspraksis trekker i samme retning, og kan tas til inntekt for at det ikke er tilstrekkelig at lovbryterens evne til å innrette seg etter reglene, er betydelig svekket. Lovbryteren må, etter underrettspraksis, fullstendig mangle evne til å styre egen atferd etter straffelovgivningen.

I eksempelvis LA-2022-26744 var gjerningspersonen tiltalt for en rekke forhold, blant annet drapsforsøk med skytevåpen mot tre personer etter strl. § 275, jf. § 16. På handlingstidspunktet hadde han hørt stemmer som befalte han til å utføre de straffbare handlingene. Dette var imidlertid ikke en tilstrekkelig alvorlig realitetsbrist, fordi tiltalte var klar over at disse fenomenene ikke var virkelige.⁹³ Når lovbryteren vet at fenomenene sinnstilstanden medfører ikke er ekte, vil lovbryteren også evne å stå imot de aktuelle vrangforestillingene, og dermed kunne innrette seg etter lovgivningen.

Dersom det avgjørende er hvorvidt lovbryteren evner å innrette seg etter straffelovgivningen, er det ikke nødvendigvis en tilstrekkelig alvorlig realitetsbrist at lovbryteren er overbevist om at sin avvikende virkelighetsoppfatning er den reelle. Først når realitetsbristen også medfører at lovbryteren ikke har mulighet til å ta selvstendige valg, vil lovbryteren ikke evne å innrette seg etter reglene.

En slik forståelse er også lagt til grunn i underrettspraksis. I LE-2021-52687 var gjerningspersonen tiltalt etter strl. § 352 annet ledd, jf. § 351 første ledd for å ha tent på, og forsøkt å tenne på, to kirker. Tiltaltes handlinger var et resultat av en stemme han hørte i hodet, som truet med å drepe han dersom han ikke tente på kirkene. Lagmannsretten kom til at tiltalte manglet skyld evne og vektla at tiltalte opplevde seg tvunget til å følge stemmen i hodet, og dermed ikke hadde mulighet til å foreta frie valg.

⁹² Prop. 154 L (2016–2017) s. 76–77

⁹³ Tiltalte var ikke «psykotisk» etter tidligere § 20 bokstav b, men lagmannsretten uttalte at resultatet hadde blitt det samme etter nåværende strl. § 20 bokstav a

Motsatt var tilfellet i LB-2020-129964. Tiltalte hadde flere ganger tidligere motstått befalinger fra stemmen han hørte i hodet. Av den grunn kom lagmannsretten til at tiltalte også hadde mulighet til å motstå den befalende stemmen som ba han drepe naboen sin. At tiltalte hadde mulighet til å foreta selvstendige valg, gjorde at han hadde mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen, og han hadde derfor skyldene.⁹⁴

Etter dette må lovbrøterens realitetsbrist være så alvorlig at lovbrøteren ikke har noen mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen. Det er først når realitetsbristen fører til at gjerningspersonen ikke kan ta frie, selvstendige handlingsvalg at gjerningspersonen ikke har mulighet til å innrette seg etter reglene.

3.7 Sammenfatning

Det ovenstående tilsier at en lovbrøter kun har en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter § 20 annet ledd bokstav a, dersom lovbrøteren på handlingstidspunktet ikke evner å innrette seg etter straffelovgivningen.

Som drøftelsen i kapittel 3 viser, oppstilles det visse krav til avvikets størrelse, sinnstilstandens varighet og omfanget av realitetsbristen. Dette er ikke avgjørende i seg selv, men belyser realitetsbristens alvorlighetsgrad. Om eksempelvis realitetsbristen ikke påvirker hele lovbrøterens tilværelse, vil lovbrøteren kunne innrette seg etter straffelovgivningen, slik som snekkeren i nevnte LE-2021-22602. På samme måte vil eksempelvis en dement person, som vi så i punkt 3.5, ikke mangle evne til å innrette seg etter reglene kort tid etter sykdommens utbrudd. Videre vil også forskjellen mellom lovbrøterens sinnstilstand, og en gjennomsnittlig persons sinnstilstand, belyse realitetsbristens alvorlighetsgrad. En gjennomsnittlig person vil ikke ha en brist i sin virkelighetsoppfatning. Desto mere lovbrøterens sinnstilstand avviker fra en gjennomsnittlig persons sinnstilstand, desto alvorligere vil lovbrøterens realitetsbrist derfor være.

Selv om lovbrøteren mangler evne til å innrette seg etter straffelovgivningen, og dermed er i en «sterkt avvikende sinnstilstand» på handlingstidspunktet, er det imidlertid ikke gitt at lovbrøteren mangler skyldene. Lovbrøteren må også være «utilregnelig» på grunn av

⁹⁴ Tiltalte var ikke «psykotisk» etter § 20 bokstav b, men resultatet hadde blitt det samme etter § 20 bokstav a, jf. LB-2020-129964

sinnstilstanden, jf. § 20 annet ledd bokstav a. Oppgaven skal i neste kapittel drøfte spørsmålet om hva som skal til for at en «sterkt avvikende sinnstilstand» gjør lovbryteren «utilregnelig».

4 Kan en lovbrøyer være i en «sterkt avvikende sinnstilstand» på handlingstidspunktet, men likevel være tilregnelig?

4.1 Innledning

Etter § 20 annet ledd bokstav a, mangler en lovbrøyer skyldene først når han har en «sterkt avvikende sinnstilstand» på handlingstidspunktet, og «på grunn av» sinnstilstanden er «utilregnelig». Det må følgelig foretas en tilleggsvurdering av om den «sterkt avvikende sinnstilstand[en]» gjør lovbrøyeren «utilregnelig».

Det fremgår av § 20 tredje ledd at det i utilregnelighetsvurderingen «skal [...] legges vekt på graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne». Som vi har sett, oppstiller allerede grunnvilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» et krav om at lovbrøyeren må ha en svekket virkelighetsoppfatning, og som vi skal se nedenfor, vil en slik realitetsbrist skyldes en svikt i den kognitive «funksjonsevne[n]». ⁹⁵ Ettersom «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» både er relevant i vurderingen av om lovbrøyeren har en «sterkt avvikende sinnstilstand» og i vurderingen av om lovbrøyeren er «utilregnelig», blir relasjonen mellom tilstandsvilkåret og utilregnelighetsvilkåret uklar.

Som jeg kommer tilbake til, tilsier ordlyd, regelstruktur og forarbeider at en lovbrøyer ikke automatisk er «utilregnelig», selv om lovbrøyeren er i en «sterkt avvikende sinnstilstand». Spørsmålet er likevel om det er mulig at en lovbrøyer oppfyller vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand», men ikke er «utilregnelig», sett i lys av de kravene vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» oppstiller.

⁹⁵ Gröning og Melle (2022) s. 430–431, se også punkt 4.4.3

4.2 Hvilke momenter er relevant i utilregnelighetsvurderingen?

4.2.1 Paragraf 20 tredje ledd: graden av svikt i «funksjonsevne» og «virkelighetsforståelse» skal tillegges vekt

Dersom utilregnelighetsvurderingen sammenfaller med kravene som oppstilles etter tilstandsvilkåret i bokstav a, tilsier det at lovbyteren automatisk er «utilregnelig» dersom han eller hun har en «sterkt avvikende sinnstilstand». For å besvare spørsmålet om en lovbyter kan være tilregnelig til tross for at lovbyteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand», må det derfor først knyttes noen bemerkninger til hvilke momenter som er relevant i utilregnelighetsvurderingen.

Ordlyden «utilregnelig» peker på en person det ikke kan forventes opptrer slik samfunnet forventer. Hva som gjør at det ikke kan forventes at en person opptrer i tråd med samfunnets normer, er ordlyden taus om. Ordlyden gir derfor lite veiledning i spørsmålet om hvilke momenter som er relevant i utilregnelighetsvurderingen.

Etter forarbeidene er det avgjørende at det er «rimelig og rettferdig å straffe tiltalte», sett hen til tiltaltes «helsemessige tilstand på handlingstidspunktet».⁹⁶ Denne retningslinjen tilsier at det er en persons sykdomstilstand som er det sentrale i utilregnelighetsvurderingen.

Uttalelsen gir imidlertid begrenset veiledning utover dette. Det kan eksempelvis ikke utledes *hvilke* helsemessige forhold som er relevant for vurderingen, og *hva* som skal til av symptomer for at det ikke er «rimelig og rettferdig» å straffe tiltalte.

Momentene i tredje ledd presiserer utilregnelighetsvurderingen et stykke på vei. Etter tredje ledd skal «graden av svikt» i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» vektlegges. Som nevnt i punkt 4.1 vil svikt i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» også være det sentrale i vurderingen av om en lovbyter har en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter § 20 bokstav a. Dersom vurderingen etter tredje ledd sammenfaller med kravene som tilstandsvilkåret oppstiller, vil en lovbyter med en «sterkt avvikende sinnstilstand» av den grunn automatisk være «utilregnelig». Det er derfor nødvendig å undersøke hva som kreves av svikt i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» for at en lovbyter er «utilregnelig».

⁹⁶ Prop. 154 L (2016–2017) s. 230

Før momentene i tredje ledd drøftes nærmere, er det imidlertid nødvendig å avklare om det er flere momenter som er relevant i vurderingen. Dersom det også er andre momenter som må vektlegges, tilsier det at vurderingen etter tilstandsvilkåret ikke er sammenfallende med utilregnelighetsvurderingen. I så tilfelle skal det noe *mer* til for at en lovbrøyer er «utilregnelig» enn at lovbrøyeren oppfyller de kravene tilstandsvilkåret oppstiller.

4.2.2 Er tredje ledd uttømmende?

Ordlyden i § 20 tredje ledd kan forstås på flere måter. Én naturlig forståelse er at det kun er graden av svikt i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» som er relevant i utilregnelighetsvurderingen, ettersom tredje ledd ikke nevner andre momenter. Dersom andre momenter også er relevante, hadde det vært naturlig om dette kom til uttrykk i tredje ledd, eksempelvis med formuleringen at det «blant annet» skal legges vekt på «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne».

En annen naturlig forståelse er at også andre momenter enn «graden av svikt» i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» kan vektlegges. Ordlyden «skal det legges vekt på», utelukker ikke at også andre omstendigheter kan trekkes inn i vurderingen.

I samme retning trekker bestemmelsens oppbygning. Dersom det ikke er relevant å vektlegge andre momenter enn «graden av svikt» i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne», vil ikke vilkåret om at lovbrøyeren må være «utilregnelig» ha selvstendig betydning. Om det hadde vært lovgivers mening, hadde det vært mer naturlig at bestemmelsen ga uttrykk for at en lovbrøyer, i tillegg til å være i en tilstand som nevnt i § 20 annet ledd bokstav a–c, må ha en «tilstrekkelig svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne».

Hertil kommer det at departementet uttalte i spesialmerknadene til § 20 at «funksjonssvikt» er et moment som, på lik linje med «graden av svikt i virkelighetsforståelse», skal vektlegges i «helhetsvurderingen av om tilstanden oppfyller utilregnelighetsnormen».⁹⁷ Uttalelsen kan tas til inntekt for at svikt i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» kun er momenter som skal vektlegges i en større *helhetsvurdering*.

⁹⁷ Prop. 154 L (2016–2017) s. 230

Det er imidlertid uklart om departementet mente at det skal foretas en større helhetsvurdering av ytterligere omstendigheter, eller om departementet bruker begrepet «helhetsvurdering» om den samlede vurderingen av svikt i «funksjonsevne» og svikt i «virkelighetsforståelse».⁹⁸

I spesialmerknadene er det også, som nevnt, lagt til grunn at det veiledende utgangspunktet i utilregnelighetsvurderingen er hvorvidt det er «rimelig og rettferdig å straffe tiltalte», sett hen til «personens helsemessige tilstand på handlingstidspunktet».⁹⁹ Dette utgangspunktet tilsier at det må foretas en bred skjønsmessig vurdering av om tiltalte er utilregnelig, der alle konkrete omstendigheter er av betydning for om utilregnelighetsnormen er oppfylt. Det trekkes i retning av at også andre forhold enn svikt i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» kan vektlegges.

Til tross for at forarbeidene legger opp til en rimelighets- og rettferdighetsvurdering, fastsetter forarbeidene også en rekke momenter som ikke kan vektlegges.¹⁰⁰ Det er ikke av betydning for utilregnelighetsvurderingen om «fengselsstraff eller særreaksjon anses mest hensiktsmessig», verken av hensyn til den aktuelle lovbrøteren, samfunnet eller de ansatte i fengselet eller på institusjonen.¹⁰¹ Hensynet til individualprevensjon, samfunnsvernet eller enkeltpersoners sikkerhet kan følgelig ikke vektlegges. Videre kan heller ikke «hensynet til allmennprevensjon», hensynet til den «alminnelige rettsfølelse», i «hvilken grad gjerningspersonen var påvirket av straffetrusselen» eller at det «ikke utelukkende er et gode å bli erklært utilregnelig», trekkes inn i vurderingen.¹⁰²

I andre land, eksempelvis Danmark og Finland, er hvorvidt det var årsakssammenheng mellom den psykiske lidelsen og den straffbare handlingen, og om lovbrøteren forstod at handlingen han foretok var rettsstridig, momenter av betydning.¹⁰³ Heller ikke dette er det rom for å vektlegge i vurderingen av om lovbrøteren er «utilregnelig» etter § 20 annet ledd, jf. tredje ledd.¹⁰⁴

Verken ordlyd eller forarbeider utelukker, etter dette, at også andre momenter kan vektlegges i utilregnelighetsvurderingen. At forarbeidene stenger for å vektlegge en rekke ulike

⁹⁸ Prop. 154 L (2016–2017) s. 230

⁹⁹ l.c.

¹⁰⁰ l.c.

¹⁰¹ l.c.

¹⁰² l.c.

¹⁰³ NOU 2014:10 s. 63 og 71

¹⁰⁴ Prop. 154 L (2016–2017) s. 68–69

momenter medfører imidlertid at tredje ledd i realiteten er uttømmende, ettersom det ikke finnes andre momenter som vil gjøre seg gjeldende i vurderingen av om en lovbrøyer med en «sterkt avvikende sinnstilstand» er «utilregnelig».¹⁰⁵

Det er følgelig kun graden av svikt i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» som er relevante momenter i utilregnelighetsvurderingen. Det avgjørende for spørsmålet om en lovbrøyer med en «sterkt avvikende sinnstilstand» kan være tilregnelig, er derfor om utilregnelighetsvilkåret krever en alvorligere svikt i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» enn tilstandsvilkåret, og om det er andre relevante svikter i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» etter utilregnelighetsvilkåret, enn etter tilstandsvilkåret. Det er av den grunn nødvendig å undersøke hva som kreves av svikt i «virkelighetsforståelse» og «funksjonsevne» for å oppfylle utilregnelighetsnormen.

4.3 Hva kreves av svikt i «virkelighetsforståelse» for å oppfylle utilregnelighetsnormen?

For at en lovbrøyers psykiske tilstand skal være en «sterkt avvikende sinnstilstand», må sinnstilstanden innebære en så alvorlig realitetsbrist at lovbrøyeren ikke har mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen, som vi har sett i kapittel 3. Spørsmålet er om denne realitetsbristen er en så alvorlig «svikt i virkelighetsforståelse» at den taler for at lovbrøyeren er «utilregnelig» etter tredje ledd.

Ordlyden «svikt i virkelighetsforståelse» tilsier at det må foreligge en brist i en persons oppfatningen av omverdenen, slik at personen ikke evner å analysere verden på en korrekt måte. Ordlyden er taus om hvor alvorlig realitetsbristen må være for at momentet taler for at lovbrøyeren er «utilregnelig».

I forarbeidene er det lagt til grunn at momentet «svikt i virkelighetsforståelse» retter seg mot den grunnleggende realitetsbristen som kjennetegner psykosetilstander.¹⁰⁶ Som redegjort for i punkt 3.6, oppstiller allerede tilstandsvilkåret et krav om at lovbrøyeren må ha en like alvorlig realitetsbrist som det som krevdes etter det tidligere vilkåret «psykotisk».¹⁰⁷ At også momentet «svikt i virkelighetsforståelse» peker på en like alvorlig realitetsbrist som ved en

¹⁰⁵ Se også Frøberg (2020) s. 175, for samme synspunkt.

¹⁰⁶ Prop. 154 L (2016–2017) s. 229

¹⁰⁷ Se punkt 3.2

rettslig psykose, tilsier at en lovbrøyer med en «sterkt avvikende sinnstilstand» automatisk har en så stor «svikt i virkelighetsforståelse[n]» at det talar for at lovbrøyeren er «utilregnelig» etter tredje ledd.

Det veiledende utgangspunktet for utilregnelighetsvurderingen trekker i samme retning.¹⁰⁸ Det vil være urimelig og urettferdig å straffe en lovbrøyer med en realitetsbrist som gjør at vedkommende ikke kan innrette seg etter straffelovgivningen, ettersom lovbrøyeren ikke kan klandres for den straffbare handlingen. Dersom momentet «svikt i virkelighetsforståelse» hadde krevd en enda alvorligere svikt, kunne det ført til at lovbrøyerer som i utgangspunktet ikke kan klandres, likevel straffes.

I teorien har Gröning og Melle tatt til orde for at en lovbrøyer med en «sterkt avvikende sinnstilstand» ikke automatisk har en så alvorlig realitetsbrist at det talar for at lovbrøyeren er «utilregnelig».¹⁰⁹ Det må etter deres mening foretas en tilleggsvurdering av om svikten i virkelighetsoppfatning er så alvorlig at det talar for utilregnelighet.¹¹⁰

Grunnen til at Gröning og Melle argumenterer for en slik løysning er at tilstandsvilkåret omfatter, etter deres oppfatning, alle tilstander som *kan* medføre manglende skyldvne.¹¹¹ Den vidare vurderingen av om tilstanden er så alvorlig at den *skal* føre til manglende skyldvne, må foretas etter utilregnelighetsvilkåret, etter deres oppfatning.¹¹² Slik jeg forstår Gröning og Melle, mener de imidlertid ikke at det kreves en mer alvorlig realitetsbrist enn at lovbrøyeren mangler evne til å innrette seg etter reglene, for at lovbrøyeren er «utilregnelig» etter § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd.¹¹³ Forskjellen mellom deres syn og mitt syn dreier seg kun om *hvor* det er relevant å foreta vurderingen av om lovbrøyerens virkelighetsoppfatning er så alvorlig at lovbrøyeren ikke har mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen.

Som argumentert for i kapittel 3, tilsier forarbeider og praksis at tilstandsvilkåret oppstiller et krav om at lovbrøyeren må ha en så alvorlig realitetsbrist at lovbrøyeren ikke kan innrette seg etter straffelovgivningen.¹¹⁴ Av den grunn mener jeg det er riktig å foreta denne vurderingen

¹⁰⁸ Se punkt 4.2.1 om det veiledende utgangspunktet for utilregnelighetsvurderingen

¹⁰⁹ Gröning og Melle (2022) s. 418

¹¹⁰ I.c.

¹¹¹ I.c.

¹¹² I.c.

¹¹³ Ibid., s. 425–428

¹¹⁴ Jf. særlig punkt 3.6 om begrunnelsen for at ikke personlighetsforstyrrelser er en «sterkt avvikende sinnstilstand»

etter tilstandsvilkåret, og ikke etter utilregnelighetsvilkåret, slik Gröning og Melle argumenterer for.

Kravet etter tilstandsvilkåret i bokstav a, om at lovbyteren må ha en så alvorlig realitetsbrist at vedkommende ikke kan innrette seg etter straffelovgivningen, er følgelig sammenfallende med momentet «graden av svikt i virkelighetsforståelse» etter tredje ledd. Om en lovbyter har en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter annet ledd bokstav a, vil lovbyteren dermed også ha en så alvorlig svikt i sin «virkelighetsforståelse» at det trekker i retning av at lovbyteren er «utilregnelig».

Svikten i lovbyterens «virkelighetsforståelse» fører imidlertid ikke nødvendigvis til at lovbyteren er «utilregnelig». Også «graden av svikt i [...] funksjonsevne» skal tillegges vekt i vurderingen. For å kunne besvare spørsmålet om en lovbyter i en «sterkt avvikende sinnstilstand» likevel kan være tilregnelig, og eventuelt i hvilke tilfeller, må det også derfor klarlegges hva som ligger i momentet «graden av svikt i [...] funksjonsevne».

4.4 Hva kreves av svikt i «funksjonsevne» for å oppfylle utilregnelighetsnormen?

4.4.1 Problemstillingen

Dersom en lovbyter med en «sterkt avvikende sinnstilstand» også har en betydelig svikt i sin «funksjonsevne», tilsier begge momentene i § 20 tredje ledd at lovbyteren er «utilregnelig».

Spørsmålet om en lovbyter med en «sterkt avvikende sinnstilstand» likevel kan være tilregnelig, blir derfor kun aktuelt når lovbyteren har god «funksjonsevne».

Gjerningspersonens svekkede «virkelighetsforståelse» vil i en slik situasjon trekke i retning av at vedkommende er «utilregnelig», mens gjerningspersonens gode «funksjonsevne» vil tale for det motsatte. Spørsmålet er dermed om god «funksjonsevne» skal tillegges vekt i vurderingen av om en lovbyter med en «sterkt avvikende sinnstilstand» er «utilregnelig», og i så fall hva slags god «funksjonsevne» som skal vektlegges.

4.4.2 Skal god «funksjonsevne» tillegges vekt?

Det første spørsmålet er om god «funksjonsevne» i det hele tatt skal tillegges vekt i utilregnelighetsvurderingen, eller om lovbrysterens svikt i «virkelighetsforståelse» fører til at lovbrysteren er «utilregnelig».

Både ordlyden og regelstrukturen i § 20 trekker klart i retning av at en lovbrysters gode «funksjonsevne» skal vektlegges, da «svikt i [...] funksjonsevne» nevnes uttrykkelig som ett av to vurderingsmomenter.

Det fremgår imidlertid av forarbeidene at det ikke er nødvendig at både svikt i «virkelighetsforståelse» og i «funksjonsevne» er til stede for at en lovbryster er «utilregnelig» etter annet, jf. tredje ledd.¹¹⁵ Riksadvokaten har uttalt at en alvorlig realitetsbrist som regel vil være tilstrekkelig til frihet fra straffansvar, og at det bare er i helt spesielle tilfeller at god funksjonsevne vil lede til utilregnelighet.¹¹⁶ I teorien er det også lagt til grunn at det kun er i helt særegne situasjoner at en lovbryster med en alvorlig realitetsbrist er tilregnelig som følge av god «funksjonsevne».¹¹⁷

Etter dette antas utgangspunktet derfor å være at en alvorlig svikt i «virkelighetsforståelse[n]» som hovedregel gjør en lovbryster «utilregnelig», og at god «funksjonsevne» ikke skal tillegges vekt. I de fleste tilfeller vil en lovbryster med en «sterkt avvikende sinnstilstand» derfor automatisk være «utilregnelig».

Etter forarbeidene vil imidlertid ikke alltid en realitetsbrist være nok til å oppfylle utilregnelighetsnormen.¹¹⁸ Som eksempel på et slikt tilfelle nevner forarbeidene en lovbryster som er relativt velfungerende, og dermed i stand til å planlegge og gjennomføre kompliserte lovbrudd, til tross for en vrangforestilling.¹¹⁹ Forarbeidsuttalelsen tyder følgelig på at dersom lovbrysteren har svært god funksjonsevne, vil dette måtte tillegges vekt i vurderingen av om vedkommende er «utilregnelig» etter tredje ledd. Spørsmålet videre er imidlertid hva slags funksjonsevne er relevant for vurderingen av om en lovbryster med en «sterkt avvikende sinnstilstand» er «utilregnelig», og hvor stor vekt slik god funksjonsevne skal tillegges.

¹¹⁵ Prop. 154 L (2016–2017) s. 230

¹¹⁶ RA-2020-2 s. 7

¹¹⁷ Frøberg (2020) s. 180

¹¹⁸ Prop. 154 L (2016–2017) s. 230

¹¹⁹ I.c.

4.4.3 Ordlyd og forarbeider: Både dagligdags, sosial og kognitiv funksjonsevne skal tilleggs vekt

En person med «svikt i [...] funksjonsevne» må etter ordlyden mangle egenskaper som er nødvendig for at personen skal fungere som normalt. Ordlyden oppstiller ingen grense for hva slags svikt i «funksjonsevne» som er relevant. Både eksempelvis svekkede sansefunksjoner, bevegelsesfunksjoner, sosial funksjon og kognitiv funksjon kan, etter en naturlig forståelse av «svikt i [...] funksjonsevne», være relevante svikter.¹²⁰

Etter forarbeidene er momentet ment å omfatte både «dagligdags, sosial og kognitiv funksjon».¹²¹ Som dagligdags «funksjonsevne» nevner forarbeidene eksempelvis «evne til å kle på seg, pusse tennene, vaske seg, være i jobb, samt egenomsorg».¹²² Som sosiale «funksjonsevne[r]» kan det eksempelvis være tale om «evne til å delta i sosiale aktiviteter» og «sosiale relasjoner med andre».¹²³

Kognitiv funksjon kan blant annet omfatte evne til «læring, oppmerksomhet, tenkning, hukommelse, problemløsning, avgjørelser og resonnering».¹²⁴ Svikt i «virkelighetsforståelse» og svikt i kognitiv «funksjonsevne» vil derfor være to sider av samme sak, ettersom en svekket virkelighetsoppfatning skyldes svekkede kognitive evner, eksempelvis evnen til oppfatning, resonnering eller tenking.¹²⁵

Etter ordlyd og forarbeider skal følgelig både dagligdags, sosial og kognitiv «funksjonsevne» vektlegges i vurderingen av om en lovbrøyer med en «sterkt avvikende sinnstilstand» også er «utilregnelig». Spørsmålet er om formålet med § 20 oppstiller noen grenser for hva slags «funksjonsevne» som kan vektlegges.

¹²⁰ Se også NOU 2005:8 s. 37

¹²¹ Prop. L 154 (2016–2017) s. 229

¹²² I.c.

¹²³ Ibid., s. 229–230

¹²⁴ Ibid., s. 230

¹²⁵ Se også Grønning og Melle (2022) s. 432; Ulrik Malt «psykoselidelser», Store medisinske leksikon, 02.01.23, <https://sml.snl.no/psykoselidelser>, (lest 01.05.23)

4.4.4 Formålet: Kun kognitiv funksjonsevne som er relevant?

At en lovbrøyer har god sosial og/eller dagligdags funksjonsevne betyr ikke nødvendigvis at lovbrøyeren kan klandres for å ha begått en straffbar handling. En gjerningsperson som eksempelvis har en stemme i hodet som tvinger vedkommende til å drepe en nabo vil, etter det ovenstående, ha en svekket kognitiv funksjonsevne som fører til en alvorlig realitetsbrist. Personen vil likevel kunne ha god sosial «funksjonsevne», samt ivareta egen hygiene og dagligdags behov.¹²⁶ Dersom personen faktisk dreper naboen som følge av den aktuelle realitetsbristen, vil lovbrøyeren ikke kunne bebreides for dette, til tross for god dagligdags og sosial funksjonsevne, da han ikke har hatt noen mulighet for å unngå handlingen.

Det ovenstående eksempelet viser at det kun er vektlegging av gjerningspersonens svikt i kognitiv «funksjonsevne» som ivaretar formålet om å fritta de personer som ikke kan klandres for sine handlinger, fra straffansvar. Formålet taler følgelig for at verken dagligdags eller sosial «funksjonsevne» skal vektlegges i utilregnelighetsvurderingen.

Som vi har sett, er imidlertid svikt i «virkelighetsforståelse» og svikt i kognitiv «funksjonsevne» to sider av samme sak.¹²⁷ Det kan derfor innvendes at det hadde vært unødvendig av lovgiver å presisere uttrykkelig at også «funksjonsevne» er et moment i utilregnelighetsvurderingen, dersom det kun er kognitiv «funksjonsevne» som er relevant. Det taler i utgangspunktet for at momentet «funksjonsevne» også er ment å omfatte dagligdags og sosial funksjonsevne, ettersom momentet ellers ikke vil få en selvstendig betydning.

På den annen side, gjelder tredje ledd generelt for vurderingen av om tilstandsvilkårene i § 20 annet ledd bokstav a–c gjør lovbrøyeren «utilregnelig». Etter forarbeidene krever eksempelvis «høygradig psykisk utviklingshemming» i § 20 bokstav c, at lovbrøyeren må ha en IQ på 60 eller lavere for å være omfattet av vilkåret.¹²⁸ Det er imidlertid ikke gitt at lovbrøyeren har en så alvorlig svikt i «funksjonsevne[n]» at det er urimelig og urettferdig å straffe vedkommende, til tross for at vedkommende har en IQ på under 60.¹²⁹ Momentet «graden av svikt i [...] funksjonsevne» vil følgelig få selvstendig betydning for vurderingen av om en lovbrøyer som eksempelvis oppfyller vilkåret i § 20 bokstav c er «utilregnelig». Det er dermed ikke klart at det er lovgivers mening at momentet «funksjonsevne» skal ha selvstendig

¹²⁶ Se Gröning og Melle (2022) s. 432

¹²⁷ Se punkt 4.4.3

¹²⁸ Prop. 154 L (2016–2017) s. 229

¹²⁹ Se Gröning og Melle (2022) s. 431

betydning også for vurderingen av om en lovbrøyer med en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter bokstav a er «utilregnelig».

Det er heller ikke direkte i strid med forarbeidsuttalelsene dersom momentet «funksjonsevne» må forstås som *kognitiv* «funksjonsevne», selv om det tilsynelatende kan virke sånn. Svikt i kognitiv «funksjonsevne» resulterer ofte også i svikt i dagligdags og/eller sosial «funksjonsevne». Dersom eksempelvis en person har en vrangforestilling om at en demon er ute etter han, vil denne vrangforestillingen kunne gå utover hans dagligdagse og sosiale funksjon. Frykten han har for demonen kan eksempelvis føre til at han lever i beredskapsmodus i skjul for omverdenen, slik at han bryter alle sosiale relasjoner. Det kan også eksempelvis føre til at han er så opptatt av å gjemme seg for demonen, at han glemmer å vareta egen personlig hygiene og eget behov for mat og drikke. Vrangforestillingen, som i utgangspunktet er en kognitiv svikt, medfører på den måten også svekket sosial og dagligdags funksjon. Svikt i dagligdags og/eller sosial «funksjonsevne» vil derfor kunne tale for at gjerningspersonen også har en kognitiv svikt.

En slik forståelse av momentet «svikt i [...] funksjonsevne» synes også å ha blitt lagt til grunn i underrettspraksis. I eksempelvis LB-2021-151439 kom lagmannsretten til at tiltalte var tilregnelig, og dermed kunne straffes for drap. Gjerningspersonen hadde gjort flere praktiske ærender, samt vært på restaurant noen timer før drapet, og foretatt rasjonelle overveielser, som å dra på legevakten, etter drapet. Lagmannsretten mente derfor at funksjonsevnen var «vanskelig å forene med en alvorlig realitetsbrist». Den gode dagligdagse og sosiale funksjonsevnen var følgelig ikke momenter i seg selv, men argumenter for at gjerningspersonen ikke hadde tilstrekkelig svekket kognitiv funksjon, og dermed ikke en alvorlig realitetsbrist.¹³⁰

Det samme synes å være tilfellet i LB-2022-48655. Gjerningspersonen ivaretok ikke egen personlig hygiene, drev med selvskading og hadde unormal omgang med avføring. Gjerningspersonens dårlige dagligdagse funksjonsevne tilsa imidlertid ikke at gjerningspersonen var «utilregnelig» etter flertallets syn. Slik som i LB-2021-151439, var det avgjørende at gjerningspersonen ikke hadde en kognitiv svekket funksjonsevne som førte til en alvorlig realitetsbrist.

¹³⁰ Lagmannsretten kom til at tiltalte ikke var «psykotisk» etter tidligere strl. § 20 bokstav b, men mente at det ikke ville vært gunstigere for tiltalte å dømmes etter strl. § 20 annet ledd bokstav a. Dommen er derfor relevant også for å klarlegge hva som ligger i utilregnelighetsnormen etter nåværende § 20 tredje ledd.

I teorien har Gröning og Melle tatt til orde for samme forståelse av momentet «funksjonsevne». Etter deres syn, er det først og fremst den kognitive funksjonen som er av betydning, da det kun er svikt i den kognitive funksjonen som kan føre til at lovbyteren ikke kan bebreides for sine handlinger.¹³¹ Frøberg legger på sin side til grunn at også dagligdags og sosial funksjonsevne er av betydning for utilregnelighetsvurderingen.¹³² Frøberg viser imidlertid bare til forarbeidsuttalelsene på dette punktet, og drøfter ikke spørsmålet i lys av formålet med utilregnelighetsregelen, noe som begrenser vekten av hans oppfatning.

Etter dette, trekker formålet bak bestemmelsen klart i retning av at det kun er den kognitive funksjonsevnen som er relevant i vurderingen av om en lovbyter med en «sterkt avvikende sinnstilstand» er «utilregnelig». Slik er også momentet forstått i rettspraksis. Det strider heller ikke direkte mot forarbeidsuttalelsene dersom det kun er kognitiv «funksjonsevne» som er relevant. Spørsmålet er imidlertid om det strider mot formålet med lovendringen å kun vektlegge kognitiv «funksjonsevne».

4.4.5 Strider det mot formålet med lovendringen å kun vektlegge kognitiv «funksjonsevne»?

Ett av formålene med lovendringen var, som redegjort for i punkt 2.4.2, å skape et større skille mellom juss og medisin. For å unngå at det kun var en bestemt medisinsk tilstand som avgjorde om lovbyteren manglet skyldevne, innførte departementet derfor utilregnelighetsvilkåret.¹³³

Som drøftelsen i punkt 4.3 viser, vil en lovbyter med en «sterkt avvikende sinnstilstand» ha en så alvorlig svikt i sin «virkelighetsforståelse» at det taler for at lovbyteren er «utilregnelig» etter tredje ledd. Dersom det kun er kognitiv «funksjonsevne» som er relevant i vurderingen, vil også dette momentet tale for at lovbyteren er «utilregnelig», i kraft av at han omfattes av tilstandsvilkåret. I så fall vil en lovbyter automatisk være «utilregnelig» dersom lovbyteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand». Vektleggingen av kognitiv funksjonsevne kan i dette henseende synes å stride mot formålet om å skape et større skille mellom juss og medisin, da det i så fall vil være lovbyterens tilstand som er avgjørende for om lovbyteren mangler skyldevne.

¹³¹ Gröning og Melle (2022), s. 430

¹³² Frøberg (2020), s. 174

¹³³ Prop. 154 L (2016–2017) s. 82–83; se også punkt 2.4.2

På den annen side vil skillet mellom juss og medisin likevel være større enn etter tidligere § 20 bokstav b, også til tross for at lovbrøtere med en «sterkt avvikende sinnstilstand» automatisk er «utilregnelig[e]». Vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» er, i motsetning til vilkåret «psykotisk», ikke et medisinsk begrep. Av den grunn tydeliggjør vilkåret at retten må foreta en selvstendig vurdering av om tilstandsvilkåret er oppfylt. Formålet om å skape et større skille mellom juss og medisin vil derfor være ivaretatt også til tross for at personer med en «sterkt avvikende sinnstilstand» automatisk er «utilregnelig». Å kun vektlegge kognitiv «funksjonsevne» i utilregnelighetsvurderingen vil dermed ikke stride mot målet om et tydeligere skille mellom juss og medisin.¹³⁴

Det kan hevdes at vektlegging av kun kognitiv, og ikke sosial eller dagligdags, funksjonsevne, vil stride mot formålet om å innsnevre persongruppen som ikke skal ha skyldene grunnet psykisk lidelse.¹³⁵ Dette er fordi tilstandsvilkåret, som nevnt, i realiteten er avgjørende dersom verken dagligdags eller sosial funksjonsevne skal tillegges vekt. Når tilstandsvilkåret er avgjørende, vil også andre lovbrøtere enn de som oppfylte det tidligere vilkåret «psykotisk», ha manglende skyldene etter bestemmelsen. Dersom det kun er kognitiv «funksjonsevne» som er relevant i vurderingen, vil § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd derfor innebære en utvidelse av persongruppen med manglende skyldene grunnet psykisk sykdom, sammenliknet med tidligere rettstilstand.¹³⁶

Som vi har sett i punkt 2.4.2, er nåværende § 20 et resultat av en omfattende debatt utløst av 22. juli-saken. Målet om at flest mulig skal stå til ansvar for sine handlinger var dermed preget av et ønske om å hindre at lovbrøtere som Breivik skulle være fritatt fra straffansvar. Breivik var imidlertid ikke utilregnelig etter tidligere § 20 bokstav b, og ville heller ikke, etter drøftelsene i kapittel 3, hatt en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter nåværende § 20 bokstav a.¹³⁷ Målet om å sørge for at flest mulig skal stå til ansvar for sine handlinger kan derfor også forstås som et mål om å gjøre det klarere hvem som er omfattet av skyldene reglene, for å hindre at personer som kan klandres for sine handlinger risikerer fritak fra straffansvar.

¹³⁴ En annen sak er at det er usikkert om det i praksis er et større skille mellom juss og medisin i dag enn etter § 20 bokstav b, forut for lovendringen. Det er imidlertid ikke vektleggingen av kognitiv funksjonsevne som vil ha skyld i dette, men bestemmelsens svært skjønsmessige utforming, se punkt 5.2.3 nedenfor

¹³⁵ Se punkt 2.4.2

¹³⁶ Merk imidlertid at det etter tidligere rettstilstand var et rom for utilregnelighet på annet grunnlag, se Rt. 1960 s. 634 på s. 635

¹³⁷ Etter min mening er det på det rene at Breivik ikke hadde en «sterkt avvikende sinnstilstand», jf. spesielt punkt 3.3 og 3.6. Realitetsbristen førte ikke til at han ikke forstod, og ikke kunne innrette seg etter straffelovgivningen, jf. RG 2012 s. 1153 på s. 69–103

Hertil kommer det at lovgiver tydelig ikke har ment å gå bort fra skyldprinsippet ved vedtakelsen av nåværende § 20 bokstav a, ettersom det er lagt til grunn i forarbeidene at det veiledende utgangspunktet er hvorvidt det er «rimelig og rettferdig» å straffe tiltalte sett i lys av helsetilstanden.¹³⁸ Som kapittel 3 viser, vil også andre tilstander enn psykose kunne innebære at lovbrøteren ikke kan klandres for sine handlinger. Til tross for at vektlegging av kun kognitiv funksjonsevne vil medføre en utvidelse av persongruppen som ikke er strafferettslig ansvarlig, vil det ikke stride mot formålet med lovendringen, da utvidelsen ikke innebærer at også andre enn de som kan klandres for sine handlinger fritas fra straffansvar.

Det vil følgelig ikke stride mot verken målet om å skape et større skille mellom juss og medisin, eller målet om at flest mulig skal stå til ansvar for sine handlinger, dersom det kun er kognitiv «funksjonsevne» som er relevant i utilregnelighetsvurderingen.

4.4.6 Hva slags «funksjonsevne» er relevant, og hvor stor vekt må det legges på god «funksjonsevne»?

Både formålet bak reglene om skyldsevne, underrettspraksis samt uttalelser i teorien taler for at momentet «funksjonsevne» skal forstås som kognitiv «funksjonsevne». En slik forståelse vil, etter det ovenstående, heller ikke direkte stride mot verken formålet med lovendringen eller forarbeidsuttalelsene. Det må derfor antas at det kun er svikt i kognitiv «funksjonsevne» som er relevant i vurderingen av om en lovbrøter er «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand».

Av den grunn kan ikke god dagligdags eller god sosial «funksjonsevne» tillegges vekt som selvstendige momenter i utilregnelighetsvurderingen. En annen sak er at god dagligdags og sosial funksjonsevne kan bidra til å belyse hvorvidt lovbrøteren har en så alvorlig realitetsbrist at lovbrøteren mangler skyldsevne etter § 20 bokstav a.¹³⁹

God kognitiv «funksjonsevne» må i utgangspunktet tillegges vekt. Som vi har sett, krever imidlertid vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» at lovbrøteren har en så alvorlig realitetsbrist at vedkommende ikke kan innrette seg etter straffelovgivningen. En lovbrøter som oppfyller vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» vil følgelig også ha en alvorlig svikt i «virkelighetsforståelse[n]» og dermed også i den kognitive «funksjonsevne[n]». ¹⁴⁰ Av den

¹³⁸ Se punkt 4.2.1

¹³⁹ Jf. punkt 4.4.4

¹⁴⁰ Jf. punkt 4.4.3

grunn får ikke spørsmålet om hvor stor vekt det skal legges på *god* kognitiv «funksjonsevne», praktisk betydning. Lovbryteren vil, som følge av at lovbryteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand», også alltid ha en svekket kognitiv «funksjonsevne».

4.5 Sammenfatning

Det avgjørende for spørsmålet om en lovbryter er «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd må, etter drøftelsene i kapittel 3 og 4, antas å være om lovbryteren har en kognitiv svikt som gjør at lovbryteren ikke har noen mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen.

Konklusjonen på spørsmålet jeg har undersøkt i kapittel 4, om en lovbryter med en «sterkt avvikende sinnstilstand» likevel kan være tilregnelig, avhenger dermed av hvor man drøfter realitetsbristens alvorlighetsgrad. Som nevnt i punkt 4.3 tar Gröning og Melle eksempelvis til orde for at en lovbryter ikke automatisk er «utilregnelig» selv om lovbryteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand». Gröning og Melle mener imidlertid også at det avgjørende er hvorvidt lovbryteren har en så alvorlig realitetsbrist at vedkommende ikke kan innrette seg etter samfunnets regler.¹⁴¹

Etter min oppfatning, oppstiller allerede tilstandsvilkåret et krav om at lovbryteren ikke må ha noen mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen.¹⁴² Dersom man legger en slik forståelse av vilkåret til grunn, vil en lovbryter med en «sterkt avvikende sinnstilstand» ikke kunne være tilregnelig, slik jeg har argumentert for i kapittel 4.

Om realitetsbristens alvorlighetsgrad drøftes etter tilstandsvilkåret eller utilregnelighetsvilkåret er uansett ikke av praktisk betydning. Resultatet vil bli det samme. I praksis ser vi ofte at vurderingen etter tilstands- og utilregnelighetsvilkåret skilr inn i hverandre. Det foretas som regel kun én stor vurdering av realitetsbristens alvorlighetsgrad.¹⁴³

At det i praksis ofte kun foretas én stor vurdering, illustrerer at § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd, skaper usikkerhet rundt hvordan bestemmelsens to vilkår skal forstås. Som

¹⁴¹ Se punkt 4.3

¹⁴² I.c.

¹⁴³ I eksempelvis LB-2021-146061 bruker lagmannsretten momentene i tredje ledd for å konkludere på at tilstandsvilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» er oppfylt; Se også eksempelvis LB-2021-103063, LF-2021-98863 og TVIN-2021-165211

antydning i punkt 1.1.3 og som jeg skal drøfte nærmere i neste kapittel, kan § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd kritiseres nettopp av denne grunn.

5 Et kritisk blikk på strl. § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd

5.1 Innledning

Som redegjort for i kapittel 3 og 4, er det bare lovbrutere som ikke har mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen, som er fritatt fra straffansvar etter § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd. Som analysen viser, er det kun denne persongruppen som ikke kan bebreides for å ha begått en straffbar handling. Innholdet § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd er ment å ha, er følgelig klart i tråd med formålet bak reglene om skyldvne, og dermed ikke problematisk.

Spørsmålet er imidlertid om bestemmelsens utforming får frem dette innholdet. Som vi har sett, oppstiller verken tilstandsvilkåret eller utilregnelighetsvilkåret tydelige grenser for hvilke tilfeller som omfattes av vilkårene. Forarbeidenes presisering av det retningsgivende utgangspunktet gir, som påpekt i punkt 4.2.1, heller ikke særlig veiledning. Det samme gjelder momentene i tredje ledd, da det etter ordlyden er uklart hvor alvorlig svikt i «funksjonsevne» og «virkelighetsforståelse» som kreves, hva slags svikter som er relevant og om andre momenter også kan vektlegges. Spørsmålet er dermed om regelens skjønsmessige utforming er problematisk, og i så fall om regelen kunne vært formulert på en annen måte for å bedre ivareta formålet bak bestemmelsen.

5.2 Er regelens utforming problematisk?

5.2.1 Er det problematisk at bestemmelsen er lite forutberegnelig?

At § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd er skjønsmessig, gjør regelen lite forutberegnelig. Dette var én av flere innvendinger Riksadvokaten og flertallet i justiskomiteen hadde mot bestemmelsens formulering, blant annet fordi hensynet til forutberegnelighet tradisjonelt står sterkt på strafferettens område.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Innst. 296 L (2018–2019) s. 9

Ettersom straff er et alvorlig inngrep i borgernes rettssfære, er det viktig at borgerne har mulighet til å innrette seg etter hvilke handlinger som er straffbare. De objektive straffebudene må dermed være klare og konkrete, slik at borgerne har mulighet til å forutberegne om en handling vil medføre straff.¹⁴⁵

Hensynet til forutberegnelighet gjør seg imidlertid ikke gjeldende på samme måte i spørsmålet om manglende skyldevne, som i spørsmålet om hvilke handlinger som er straffbare. Reglene om manglende skyldevne er ikke ment å regulere atferd, men å fritta en lovbrøyer som ikke har mulighet til å styre sin atferd etter straffelovgivningen, fra straffansvar. Lovbrøyeren vil i kraft av å mangle skyldevne etter § 20 bokstav a, ikke ha mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen. Uansett hvor konkret og klar § 20 bokstav a hadde vært, ville en slik lovbrøyer derfor ikke hatt mulighet til å forutberegne egen rettsstilling etter bestemmelsen. Det er dermed ikke problematisk av hensyn til formålet, at den skjønsmessige utformingen gjør § 20 bokstav a lite forutberegnelig.

Mer problematisk er det, som vi straks skal se, at regelens manglende retningslinjer kan føre til at lovbrøyerer som egentlig er ment å være fritatt fra straffansvar etter § 20 bokstav a, likevel straffes.

5.2.2 Manglende retningslinjer – uheldig i et rettssikkerhetsperspektiv?

Som analysen illustrerer, kan mange ulike psykiske tilstander føre til at en lovbrøyer ikke kan bebreides for egne handlinger. En regel med lite rom for skjønn vil vanskelig kunne fange opp alle disse tilstandene. Som kapittel 3 viser, vil eksempelvis ikke det tidlige, mer konkrete vilkåret «psykotisk», dekke alle situasjoner der en lovbrøyer ikke kan bebreides for brudd på straffelovgivningen.¹⁴⁶ For å ivareta formålet bak utilregnelighetsregelen om å gjøre fritak fra straffansvar for de, og kun de, som ikke kan klandres for sine handlinger, kreves det følgelig en regel som er fleksibel og åpner for konkrete vurderinger. Det kan dermed hevdes at den skjønsmessige utformingen av § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd best ivaretar lovbrøyerens rettssikkerhet.

¹⁴⁵ Ståle Eskeland, *Strafferett*, 4. utg, Cappelen Damm 2015, s. 143

¹⁴⁶ Som redegjort for i punkt 3.5 vil også blant annet feberdelirium eller diabetesrelaterte tilstander kunne medføre en så alvorlig realitetsbrist at lovbrøyeren ikke evner å innrette seg etter straffelovgivningen.

På den annen side vil mangelen på klare retningslinjer i både ordlyd og forarbeider medføre en risiko for at lovbrøtere som egentlig er ment å være unntatt fra straffansvar etter § 20 annet ledd bokstav a, likevel straffes. Det er uheldig av hensyn til lovbrøterens rettssikkerhet.

Etter departementets syn vil hensynet til likebehandling og rettssikkerhet være ivaretatt ved at det i rettspraksis vil utpensles hvilke tilstander og alvorlighetsgrad som oppfyller utilregnelighetsnormen.¹⁴⁷ Det er imidlertid problematisk at domstolene tillegges dette ansvaret.

For det første er det sjelden spørsmålet om manglende skyldvne som følge av psykisk lidelse, kommer opp for domstolene. Bagatellmessige saker vil ofte henlegges av ressurshensyn etter straffeprosessloven¹⁴⁸ § 62 a tredje ledd.¹⁴⁹ Det er også sjelden spørsmålet står sentralt når en straffesak er oppe for retten.¹⁵⁰ Videre er, som analysen viser, sakene om manglende skyldvne grunnet psykisk sykdom, svært konkrete. Det vil derfor først kunne utpensles generelle retningslinjer etter en rekke dommer er avsagt. Sett i lys av det ovenstående, vil det mest sannsynlig ta lang tid før grensdragningen mellom de med og de uten skyldvne, som følge av psykisk sykdom, får avklaring fra Høyesterett. Det vil derfor være en lang tidsperiode der det er risiko for ulik praktisering av utilregnelighetsnormen. Det vil igjen føre til en mulighet for at en lovbrøter som ikke er ment å være strafferettslig ansvarlig etter bestemmelsen likevel straffes.

Videre vil domstolene, ved å bli tillagt ansvar for å utpensle hvilke tilstander som oppfyller utilregnelighetsnormen, i realiteten få en rettskapende rolle. Etter maktfordelingsprinsippet er det lovgiver, og ikke domstolene, som har slik kompetanse, jf. Grunnloven § 75, jf. § 49. At domstolene har fått i oppgave å utpensle nærmere hvilke tilstander som omfattes av § 20 annet ledd bokstav a, fører derfor til en risiko for vilkårlig maktbruk. Etersom dommerne ikke har noen klare retningslinjer fra lovgiver å forholde seg til, er det en sjanse for at en dommer, bevisst eller ubevisst, trekker inn utenforliggende hensyn i vurderingen av om en

¹⁴⁷ Prop. 154 L (2016–2017) s. 83

¹⁴⁸ Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker

¹⁴⁹ NOU 2014: 10 s. 137–138

¹⁵⁰ I 2018 ble eksempelvis kun 100 siktede rettspsykiatrisk observert med en konklusjon som tilsa utilregnelighet, av 317 927 anmeldte forhold, jf. Randi Rosenqvist mfl., «Vi risikerer å få en utilregnelighetsbestemmelse som åpner for altfor stor grad av skjønn | Ti fagkyndige», Aftenposten.no, 28.04.19, <https://www.aftenposten.no/mening/kronikk/i/OpgAJb/vi-risikerer-aa-faa-en-utilregnelighetsbestemmelse-som-aapner-for-altfor-stor-grad-av-skjoenn-ti-fagkyndige>, (lest 10.04.23)

lovbryter mangler skyldevne etter § 20 bokstav a.¹⁵¹ Eksempelvis kan sakens alvorlighetsgrad, samt medieoppmerksomhet og press fra samfunnet om å idømme straff, være egnet til å påvirke domstolens avgjørelse i grufulle saker. En slik risiko kan igjen føre til at lovbytere som i utgangspunktet ikke kan bebreides for egne handlinger, likevel straffes.

En siste innvending mot en skjønnsmessig utforming av regelen om manglende skyldevne er, som Jerkø påpeker, at retningslinjene som etter hvert kan utpensles av rettspraksis vil skapes av tilfeldig utvalgte dommere under høyt arbeidspress.¹⁵² Dommerne har ikke, på samme måte som lovgiver, tid til å utrede regelen grundig. Det vil dermed ikke være noen garanti for at regelen som skapes i rettspraksis omfatter alle de, og bare de, som ikke kan klandres for egne handlinger.

Det kan hevdes at det ikke er problematisk at domstolene har fått ansvar for å utpensle nærmere retningslinjer, ettersom en slik lovgivningsteknikk er vanlig i norsk rett, eksempelvis i avtaleretten.¹⁵³ Etter min mening er imidlertid ikke dette et godt argument. Avtaleretten og strafferetten er to vidt forskjellige rettsområder, der ulike hensyn gjør seg gjeldende. Strafferetten regulerer forholdet mellom stat og borger, i motsetning til avtaleretten som regulerer forholdet mellom to private rettssubjekter.¹⁵⁴ Faren for maktmisbruk fra statens side er følgelig ikke til stede på samme måte på avtalerettens område som på strafferettens område. På strafferettens område er det derfor nødvendig med klare retningslinjer som binder domstolens rettsanvendelse.

Den skjønnsmessige utformingen av § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd er, med andre ord, svært problematisk av hensyn til lovbyterens rettssikkerhet, da manglende retningslinjer kan føre til at en lovbyter som er ment å være unntatt fra straffansvar, likevel straffes. Dette vil ikke avhjelpest av at det i rettspraksis vil utpensles hvilke tilstander og alvorlighetsgrad som oppfyller utilregnelighetsnormen.

¹⁵¹ Se også Linda Gröning «Hvordan skal vi avgjøre om alvorlig sinnslidelse innebærer utilregnelighet?», *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2017 s. 77-85, på s. 81, samt Rosenqvist mfl. (2019), som kritiserer regelen av samme grunn

¹⁵² Markus Jerkø, «Utilregnelighet på gjengrodde stier – analytiske refleksjoner om formuleringen og praktiseringen av rettens utilregnelighetsvilkår», *Tidsskrift for rettsvitenskap* 2016, s. 266–300, på s. s. 288

¹⁵³ Se eksempelvis Jerkø (2016) s. 289–290, som tar til orde for en ren skjønnsmessig regel, blant annet fordi dette er vanlig i avtaleretten

¹⁵⁴ Erik Boe, *Grunnleggende juridisk metode – en introduksjon til rett og rettsenkning*, 2. utg., Universitetsforlaget 2010, s. 49–51

Som vi har sett i punkt 2.4.2, var begrunnelsen for § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd, at det skulle skapes et større skille mellom juss og medisin.¹⁵⁵ Spørsmålet er dermed om det er nødvendig med en skjønnsmessig utforming for å skape et slikt tydelig skille.

5.2.3 Bidrar bestemmelsens skjønsmessige utforming til et tydeligere skille mellom juss og medisin?

Ettersom spørsmålet om manglende skyldevne ligger i grenselandet mellom juss og medisin, kan det føre til at de sakkyndige i realiteten avgjør om en psykisk syk lovbryster er strafferettslig ansvarlig, slik praksis var etter det tidligere vilkåret «psykotisk».¹⁵⁶ Siden det kun er domstolene, og ikke de sakkyndige, som har autoritet og kompetanse til å avgjøre en straffesak etter Grunnloven § 88, er det viktig av hensyn til lovbrysterens rettssikkerhet å skape et tydelig skille mellom juss og medisin.

Når § 20 bokstav a krever at en lovbryster på handlingstidspunktet må være «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand», vil bestemmelsens ordlyd tydeliggjøre at det er retten som skal avgjøre om vilkårene er oppfylt. I motsetning til det tidligere vilkåret «psykotisk», peker verken vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» eller «utilregnelig» på en bestemt medisinsk diagnose.

Det er imidlertid usikkert om en slik utforming i realiteten vil skape et større skille mellom juss og medisin. Ettersom § 20 annet ledd bokstav a er vag og skjønnsmessig, kan det føre til at domstolene likevel tillegger de sakkyndiges erklæringer avgjørende vekt, i mangel på andre konkrete retningslinjer, slik som eksempelvis tilfellet var i LB-2022-87771 og LB-2022-48655.

¹⁵⁵ Prop. 154 L (2016–2017) s. 82

¹⁵⁶ Se punkt 2.4.2

5.3 Avsluttende betraktninger: Finnes det en ideell regel?

Som vi har sett, innebærer den skjønnsmessige utforming av § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd, en risiko for at en lovbrøyer som ikke kan klandres for å ha begått en straffbar handling, likevel straffes. Bestemmelsens utforming ivaretar dermed ikke bestemmelsens formål på en hensiktsmessig måte. Ettersom det også er usikkert om den skjønnsmessige ordlyden faktisk skaper et tydeligere skille mellom juss og medisin, er heller ikke dette et tungtveiende argument for en slik utforming. Etter min mening er det derfor svært kritikkverdig at bestemmelsen skaper usikkerhet rundt hva som kreves for at den psykisk syke lovbrøyeren skal fritas fra straffansvar.

Det er imidlertid umulig å formulere en bestemmelse om manglende skyldene grunnet psykisk lidelse, som ivaretar alle de motstående hensynene. Dersom regelen blir for skjønnsmessig, vil det åpne for vilkårlig maktbruk, men om regelen blir for konkret vil regelen vanskelig fange opp alle psykiske tilstander som fører til at en lovbrøyer ikke kan bebreides for egne handlinger. Det viktigste vil dermed være å begrense rommet for dommerskjønn ved å gi klare retningslinjer i lovteksten.

Som argumentert for i kapittel 3 og 4, er det avgjørende for om en lovbrøyer er «utilregnelig» på grunn av en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd, at lovbrøyeren har en realitetsbrist som gjør at vedkommende ikke har mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen.

Etter min mening, burde derfor lovgiver revidere § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd, slik at det kommer tydeligere frem at det er lovbrøyerens evne til å innrette seg etter straffelovgivningen som er avgjørende, og slik at den uklare relasjonen mellom tilstands- og utilregnelighetsvilkåret fjernes. Eksempelvis kan bestemmelsen gå ut på å fritas fra straffansvar de som på handlingstidspunktet er «psykotisk» eller «i en annen kognitiv svekket tilstand» som gjør at han eller hun «ikke har noen mulighet til å innrette seg etter straffelovgivningen».

Likevel vil heller ikke denne formuleringen være ideell. Forslaget mitt vil også åpne for dommerskjønn, da det ikke fremgår klart hva som skal til for at noen ikke evner å innrette seg etter straffelovgivningen. Ved at vurderingstemaet tydelig fremkommer av ordlyden, vil domstolenes skjønnsutøvelse likevel være bundet av dette, noe som vil minske risikoen for

vilkårlig maktbruk sammenliknet med nåværende § 20 annet ledd bokstav a. Samtidig vil en slik regel være egnet til å fange opp alle de, og bare de, som ikke kan bebreides for sine handlinger, klart i tråd med begrunnelsen bak reglene om skyldevne.

Tiden vil vise om § 20 annet ledd bokstav a, jf. tredje ledd, på ny blir gjenstand for revidering. Sett i lys av den kraftige kritikken bestemmelsen har fått, både fra det juridiske og rettspsykiatriske miljøet,¹⁵⁷ samt viktigheten av en klar regel om fritak fra straffansvar for en sårbar gruppe mennesker, har lovgiver etter min mening en tydelig oppfordring til lovendring.

¹⁵⁷ I tillegg til Rosenqvist mfl. (2019), Jerkø (2016) s. 268–287, Gröning (2017) s. 79–85, se også eksempelvis Gröning og Melle (2022) s. 425–441, Frøberg (2020) s. 177–180 og 184, og Randi Rosenqvist, «Ytring: Et lite klargjørende lovforslag», *Tidsskrift for strafferett* 2018, s. 3–7

Kildeliste

Norske lover

Grunnloven	Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven – Grl.)
Straffeprosessloven	Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven – strpl.)
Psykisk helsevernloven	Lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven – phvl.)
Straffeloven	Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven – strl.)

Opphevede lover

Kriminalloven	Lov 20. august 1842 nr. 12 om forbrydelser (Kriminalloven – Krl.)
---------------	---

Norske lovforarbeider

NOU 1990:5	Strafferettslig utilregnelighetsregler og særreaksjoner, Straffelovkommisjonens delutredning IV
Ot.prp. nr. 90 (2003–2004)	Om lov om straff (straffeloven)
NOU 2005:8	Likeverd og tilgjengelighet. Rettslig vern mot diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne. Bedret tilgjengelighet for alle.
NOU 2014:10	Skyldvne, sakkyndighet og samfunnsvern
Prop. 154 L (2016–2017)	Endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldvne, samfunnsvern og sakkyndighet)
Innst. 296 L (2018–2019)	Innstilling fra justiskomiteen om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldvne, samfunnsvern og sakkyndighet)

Norske rettsavgjørelser

Høyesterett

Rt. 1960 s. 634

Rt. 2008 s. 549 A

HR-2019-653-A

Lagmannsrettene

LB-2020-129964

LB-2021-146061

LA-2021-19921

LB-2021-151439

LE-2021-52687

LE-2021-22602

LF-2021-98863

LB-2021-103063

LA-2022-26744

LB-2022-48655

LB-2022-87771

Tingrettene

RG 2012 s. 1153 (Oslo tingrett) – «22. juli-saken»

TAHER-2020-5113 – «Manshaus-saken»

TVIN-2021-165211

TBUS-2022-6117 – «Kongsberg-saken»

Riksadvokatens rundskriv

RA-2020-2 - Riksadvokatens rundskriv nr. 2/2020 Tilregnelighetsregler og særreaksjoner.

Litteratur

Bøker

- Andenæs, Rieber-Mohn og Sæther (2016) Andenæs, Johs, Georg Fredrik Rieber-Mohn og Knut Erik Sæther, *Alminnelig strafferett*, 6.utg, Universitetsforlaget 2016
- Boe (2010) Boe, Erik, *Grunnleggende juridisk metode –en introduksjon til rett og rettstenkning*, 2. utg., Universitetsforlaget 2010
- Bratholm (1980) Bratholm, Anders, *Strafferett og samfunn: Alminnelig del*, Universitetsforlaget 1980
- Eskeland (2015) Eskeland, Ståle *Strafferett*, 4.utg, Cappelen Damm 2015
- Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) Gröning, Linda, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff: en systematisk fremstilling av norsk strafferett*, 2. utg, Fagbokforlaget 2019
- Mæhle og Aarli (2016) Mæhle, Synne Sæther og Ragna Aarli, *Fra lov til rett*, Gyldendal Norsk Forlag 2016
- Nygård (1999) Nygård, Nils, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, Universitetsforlaget AS 1999
- Rosenqvist og Rasmussen (2001) Rosenqvist, Randi og Kristen Rasmussen, *Rettspsykiatri i praksis*, Universitetsforlaget 2001
- Skålevåg (2016) Skålevåg, Svein Atle, *Utilregnelighet: En historie om rett og medisin*, Pax 2016

Tidsskrift

- Frøberg (2020) Frøberg, Thomas, «De nye reglene om strafferettslig skyldvne» *Lov og Rett* 2020, s. 167-184. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3061-2020-03-05>
- Graver (2008) Graver, Hans Petter, «Vanlig juridisk metode? Om rettsdogmatikken som juridisk sjanger», *Tidsskrift for rettsvitenskap* 2008, s. 149–178. DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3096-2008-02-01>
- Gröning (2017) Gröning, Linda, «Hvordan skal vi avgjøre om alvorlig sinnslidelse innebærer utilregnelighet? Refleksjoner om lovforslaget i Prop. 154 L (2016-2017)», *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2017, s. 77-85. DOI: <https://doi.org/10.15845/bjclcj.v5i1.1384>

- Gröning og Melle (2022) Gröning, Linda og Melle, Karl Henrik, «Strafferettslig utilregnelighet: regelavklaring og rolleavklaring», *Jussens Venner* 2022, s. 399-441. DOI: <https://doi.org/10.18261/jv.57.5.1>
- Jerkø (2016) Jerkø, Markus, «Utilregnelighet på gjengrodde stier – analytiske refleksjoner om formuleringen og praktiseringen av rettens utilregnelighetsvilkår», *Tidsskrift for rettsvitenskap* 2016, s. 266–300. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3096-2016-02-03-06>
- Rosenqvist (2018) Rosenqvist, Randi, «Ytring: Et lite klargjørende lovforslag», *Tidsskrift for strafferett* 2018 utg. 1, s. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2018-01-01>

Artikler og nyhetsartikler

- Arbeláez (2022) Arbeláez, María Alejandra Castro, «Mennesker som mangler empati», *utforsksinnet.no*, 27.12.22, <https://utforsksinnet.no/mennesker-som-mangler-empati/>, (lest 22.04.23)
- Kolberg (2023) Kolberg, Marit, «Christchurch-terrorist får historisk dom», *nrk.no*, 27.08.20, <https://www.nrk.no/urix/christchurch-terrorist-far-historisk-dom-1.15137043>, (lest 08.02.23)
- Ridola (2023) Ridola, Hilde Nilsson, «Philip Manshaus' advokat ber om gjenåpning av straffesak», *nrk.no*, 28.03.23, <https://www.nrk.no/osloogviken/advokaten-til-philip-manshaus-ber-om-at-saken-gjenapnes-1.16355410>, (lest 26.04.23)
- Rosenqvist mfl. (2018) Rosenqvist, Randi, Karl Henrik Melle, Kjersti Narud, Asbjørn Restan, Linda Gröning, Aslak Syse, Marit Halvorsen, Anders Løvlie, Tor Langbach, Kristen Rasmussen, «Utilregnelighet til besvær – igjen», *Morgenbladet*, 05.01.18, <https://www.morgenbladet.no/ideer/kronikk/2018/01/05/utilregnelighet-til-besvaer-igjen/>, (lest 10.04.23)
- Rosenqvist mfl. (2019) Rosenqvist, Randi, Aslak Syse, Marit Halvorsen, Anders Løvlie, Kjersti Narud, Linda Gröning, Tor Langbach, Karl Henrik Melle, Kristen Rasmussen, Asbjørn Restan, «Vi risikerer å få en utilregnelighetsbestemmelse som åpner for altfor stor grad av skjønn | Ti fagkyndige», *Aftenposten.no*, 28.04.19, <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/OpgAJb/vi-risikerer-aa-faa-en-utilregnelighetsbestemmelse-som-aapner-for-altfor-stor-grad-av-skjoenn-ti-fagkyndige>, (lest 10.04.23)

Oppslagsverk

Malt, Ulrik «psykoselidelser», Store medisinske leksikon, 02.01.23,
<https://sml.snl.no/psykoselidelser>, (lest 01.05.23)

Malt, Ulrik, «Sinn» Store norske leksikon, 03.01.23, <https://snl.no/sinn>, (lest 14.03.23)

Skare, Erik, «Jihadisme», Store norske leksikon 08.12.22, <https://snl.no/jihadisme>, (lest 26.03.23)

Norsk Helseinformatikk, «Utvikling av demens», nhi.no, 09.11.20,
<https://nhi.no/sykdommer/eldre/demens/demens-utvikling/?page=1>, (lest 28.02.23)

Norsk Helseinformatikk, «Personlighetsforstyrrelser», nhi.no, 06.06.21,
<https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/personlighetsforstyrrelser/personlighetsforstyrrelser/?page=1>,
(lest 16.03.23)

Norsk Helseinformatikk, «Akuttsituasjoner ved diabetes (førstehjelp)», nhi.no, 22.07.21,
<https://nhi.no/forstehjelp/medisinske-problemer/diabetes-akuttsituasjoner/>, (lest 28.02.23)

Norsk Helseinformatikk, «Delirium», nhi.no, 14.02.22,
<https://nhi.no/sykdommer/kreft/lindrende-behandling/delirium/>, (lest 28.02.23)

Ordbok

Begrepet «sinnstilstand», i Det Norske Akademis ordbok, naob.no,
<https://naob.no/ordbok/sinnstilstand>, (lest 14.03.23)